

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (22)

Чернігів 2024

УДК 34(051)(477)

Н34

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 8 від 30 травня 2024 р.).

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 06.10.2023 № 3548/5 відбулося перейменування Академії Державної пенітенціарної служби на Пенітенціарну академію України.

*Видання «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» внесено до **Переліку наукових фахових видань України**, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15.04.2021 № 420, відповідно до якого журналу надано **категорію «Б»**.*

Н34 **Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право** : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. № 2 (22). 112 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені актуальним питанням адміністративного права; проблемам кримінально-виконавчого права; проблемам цивільного, соціального та трудового права.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Ніцимна С. О.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Пузирний В. Ф., д-р юрид. наук, проф.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Зливко С. В., д-р юрид. наук; доц.;

Карелін В. В., д-р юрид. наук; доц.;

Коломієць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Коропатнік І. М., д-р юрид. наук, проф.;

Олефір Л. І., канд. юрид. наук, доц.;

Партенадзе О. А., д-р права, проф. (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф. (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Солнцева Х. В., канд. юрид. наук, доц.;

Тагієв С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України;

Чумаков В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шевчук О. М., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Денисенко К. В.*, канд. наук з держ. управл., доц.

Заснований у 2017 році.

Ідентифікатор медіа: R30-02503

від 18.01.2024 № 134

© Пенітенціарна академія
України, 2024

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (22)

Chernihiv 2024

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 8 on May 30, 2024).

In accordance with the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.10.2023 No. 3548/5, the Academy of the State Penitentiary Service was re-named to Penitentiary Academy of Ukraine.

*According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 15.04.2021 № 420 scientific journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” is included in the **List of scientific professional publications of Ukraine of “B” category.***

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law : Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv: PAU, 2024. № 2 (22). 112 p.

In this issue of the journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” contains articles, dedicated to current issues of Administrative Law; Criminal and Executive Law; the problems of Problems of Civil, Social and Labour Law.

The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational institutions.

UDC 34(051)(477)

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S. O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Puzyrnyi V. F., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Puzynov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Zlyvko S. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Koropatnik I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Partenadze O. A., Doctor of Sciences (Law), Professor (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan);

Solntseva Kh. V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Tahitiev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shevchuk O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Denysenko K. V.*, PhD in Public Administration, Associate Professor.

Founded in 2017.

Media identifier: R30-02503

dated 18.01.2024 № 134

© Penitentiary Academy
of Ukraine, 2024

ЗМІСТ

<i>Боднар І. В., Кондратов Д. Ю., Кирієнко А. І.</i> Окремі аспекти забезпечення безпеки в установах виконання покарань.....	7
<i>Бориченко К. В.</i> Судовий контроль за виконанням рішень у соціальних спорах.....	16
<i>Міден Е. Л.</i> Витоки становлення і розвитку правового регулювання запобігання мобінгу в системі Державної кримінально-виконавчої служби України.....	26
<i>Ніщимна С. О., Андрущенко Т. С.</i> Правове регулювання господарської відповідальності за законодавством України	40
<i>Пузирна Н. С.</i> Правове регулювання фізичного виховання та спорту: міжнародні й національні аспекти.....	50
<i>Пузирний В. Ф., Керноз Н. Є., Стрельцова О. О.</i> «Наказ», «судовий наказ», «забезпечувальний наказ» як виконавчі документи: порівняльно-правовий аналіз.....	60
<i>Ребкало М. М., Олійник В. С.</i> Інституційна побудова європейської та міжамериканської системи захисту прав людини: порівняльно-правовий аналіз.....	71
<i>Самофалов О. Л.</i> Цивільно-правова відповідальність персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України	82
<i>Цесарський Ф. А.</i> Забезпечення трудових прав працівників у період дії правового режиму воєнного стану.....	92
<i>Halai A., Sikun A.</i> Analysis of the labor compensation of prisoners of war in Ukraine.....	101

CONTENT

Bodnar I., Kondratov D., Kyrienko A. Separate aspects of security ensuring in penitentiary institutions	7
Borychenko K. Judicial control over the execution of decisions in social disputes	16
Miden E. Origins of the establishment and development of the legal regulation of the mobbing prevention in the system of the State Criminal and Executive Service of Ukraine	26
Nishchymna S., Andrushchenko T. Legal regulation of economic liability according to the legislation of Ukraine	40
Puzyrna N. Legal regulation of physical education and sports: international and national aspects.....	50
Puzyrnyi V., Kernoz N., Streltsova O. “Order”, “court order”, “interim order” as enforcement documents: a comparative legal analysis	60
Rebkalo M., Oliinyk V. Institutional structure of the European and inter-American protection system of human rights: comparative legal analysis	71
Samofalov O. Civil liability of personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine	82
Tsesarskyi F. Ensuring labor rights of employees during the period of the legal regime of martial law	92
Halai A., Sikun A. Analysis of the labor compensation of prisoners of war in Ukraine.....	101

УДК 343.82

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.007

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Кондратов Д. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
головний спеціаліст відділу науки, вищої та професійної
освіти управління науки, вищої, професійної освіти
та кадрового забезпечення Департаменту науки і освіти
Харківської обласної військової адміністрації,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-5426-4878;

Кирієнко А. І.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0005-1884-9488

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті проаналізовано та досліджено найбільш нагальні проблеми щодо забезпечення безпечного середовища в установах виконання покарань на сучасному етапі реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Автори звертають увагу на те, що останні реформи пенітенціарної системи не є достатніми, а проблематика зазначеної сфери все більш привертає увагу суспільства і потребує її вирішення.

Ключові слова: пенітенціарна система, Державна кримінально-виконавча служба України, установа виконання покарань, виправна колонія, слідчий ізолятор, безпека, фізична, процедурна та динамічна безпека, засуджений, права, обов'язки, виправлення та ресоціалізація, позбавлення волі, праця засуджених, трудові відносини, особи рядового і начальницького складу, персонал, дисципліна, відповідальність, добір, порядок та умови проходження служби.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення вимагають від правоохоронних органів держави підвищених заходів щодо особистої безпеки і безпеки населення, створюючи безпечне середовище в державі, звісно як у межах своєї компетенції, так

і виконання функцій, притаманних Збройним Силам України та іншим складовим силам оборони, про що свідчать завдання, які були покладені і виконувались співробітниками Пенітенціарної академії України у 2022 році.

Так, співробітники Державної кримінально-виконавчої служби повинні безпосередньо здійснювати заходи щодо недопущення вчинення пенітенціарного та постпенітенціарного рецидиву. У зв'язку з тим, що метою виконання покарань та відповідно і діяльності співробітників служби є виправлення та ресоціалізація засуджених і запобігання вчинення ними злочинів як під час відбування покарання, так і після звільнення, необхідне забезпечення адміністративних потреб установ виконання покарань спеціально підготовленим персоналом. З цією метою існує реальна потреба у виробленні моделі підготовки особового складу установ виконання покарань з урахуванням усіх складових безпеки в установах виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема наукової розробки реформування системи кримінальних покарань з метою забезпечення безпеки та відбування була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, А. О. Галай, Т. А. Денисова, О. М. Джу́жа, О. Г. Колб, І. О. Колб, І. М. Копотун, О. І. Кіслов, О. В. Лисодєд, О. М. Літвінов, В. Г. Павлов, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, А. В. Савченко, А. Х. Степанюк, А. А. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, О. О. Шкуга, О. С. Яворська, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. Натомість існує нагальна потреба в переосмисленні каральних елементів цього покарання.

Метою статті є дослідження окремих аспектів забезпечення безпеки як під час відбування покарання, так і після звільнення засуджених.

Виклад основного матеріалу. Як ми зазначали раніше, сьогодні в практичному та науковому середовищі панує доктрина, що безпека в установах виконання покарань складається з трьох компонентів: фізична, процедурна, динамічна. Елементи фізичної безпеки передбачають особливість будівництва установ виконання покарань з урахуванням можливості здійснення належної охорони та нагляду за засудженими, можливість за-

безпечення належного рівня безпеки як засуджених, так і інших осіб, зменшення рівня впливу криміногенно зараженого середовища на засуджених [1]. Наступний елемент безпеки в установах виконання – це процедурна безпека, яка передбачає створення системи нормативно-правового забезпечення процесу виконання та відбування покарання, проведення превентивних заходів щодо недопущення порушення режиму в установах виконання покарань, забезпечення порядку ізоляції засуджених, пропускного режиму тощо [2; 3].

Відповідно, що динамічна безпека розглядається як особливий вид управління установою виконання покарань, в основу якого покладено такі принципи організації кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності, як: професійна поведінка персоналу, завдяки якій ефективність виконуваних ним функцій зростає; гарантування безпеки значною мірою спирається на позитивні взаємини між персоналом та засудженими; усвідомлення процесів, що відбуваються в установі, а також гарантування в ній безпечного та надійного середовища; забезпечення належного співвідношення персоналу і засуджених; забезпечення конструктивного режиму виконання та відбування покарання на засадах гуманізму і справедливості; формування в персоналу та засуджених взаємної зацікавленості в безпечному середовищі; залучення засуджених до програм зниження схильності до протиправної поведінки; незалежно від стійкості та доброзичливості взаємин із засудженими персонал не повинен забувати, що основна мета – безпека [4, с. 57].

Саме з цією метою існує необхідність у розробці новітніх підходів у підготовці персоналу щодо володіння навичками всіх елементів безпеки. Саме тому ми пропонуємо наступний курс навчання персоналу установ виконання покарань.

Обґрунтування цього курсу полягає в тому, що незважаючи на те, що останні реформи пенітенціарної системи дозволили стати їй більш відкритою та прозорою, проблеми зазначеної сфери все більш привертають увагу суспільства і потребують їх вирішення. На цьому етапі реформування триває процес переосмислення низки цінностей, форм і підходів до роботи з особами, які опинилися за ґратами. З кожним днем усе більше екс-

пертів у сфері виконання кримінальних покарань усвідомлюють необхідність запровадження визнаних світовою спільнотою і закріплених у відповідних міжнародних документах принципів та норм, що охоплюють усі напрями діяльності системи.

Беззаперечним є і той факт, що пенітенціарна сфера на всіх рівнях її функціонування потребує впровадження передового європейського досвіду в управлінні в'язницями. Необхідним є і переосмислення та зміна підходів не тільки до питань дотримання прав і свобод засуджених і осіб, взятих під варту, а і до питань, пов'язаних з соціально-правовим захистом персоналу ДКВС, питань підвищення іміджу служби тощо. Також надзвичайно актуальними залишаються аспекти заміни карального підходу в роботі із засудженими на реабілітаційний. Одним із ключових моментів у цьому процесі є запровадження в практику діяльності кримінально-виконавчої служби принципів динамічної безпеки, що на сьогодні має широке застосування в пенітенціарних установах Європи.

Мета курсу полягає у: формуванні в курсантів, студентів, слухачів загального поняття концепції динамічної безпеки та необхідності впровадження її принципів, форм та підходів у практичну діяльність персоналу органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України; розвитку професійних компетентностей, необхідних для ефективного виконання професійних завдань і функцій, що спрямовані на свідоме застосування принципів та підходів динамічної безпеки в процесі управління в'язницею з метою створення в ній безпечного середовища для всіх категорій осіб (засуджені, персонал, інші особи).

Відповідно до поставленої мети завдання полягають у необхідності: довести до слухачів загальні положення застосування підходів та принципів динамічної безпеки, мету і сутність динамічної безпеки в УВП; сприяння підвищенню теоретичних знань та професійної компетентності працівників щодо міжнародних стандартів тримання засуджених у місцях позбавлення волі; сформованості в персоналу вмінь та навичок роботи з в'язнями з використанням принципів та підходів динамічної безпеки, а саме побудови довірливих, позитивних стосунків з ними; закріплення в персоналу якостей, які дадуть можливість

бути здатним: дотримуватись принципів динамічної безпеки, етичного та гуманного поводження із засудженими; виявляти і попереджувати конфліктні ситуації серед засуджених; здійснювати вплив на засуджених з метою їх виправлення; виявляти, запобігати та припиняти злочини та інші правопорушення з боку засуджених.

Відповідно до зазначених компонентів структура курсу складається з вступної частини та трьох модулів. Розглянемо їх більш детально.

Вступна частина полягає в роз'ясненні загальних підходів до безпеки та концепції управління в'язницями з урахуванням вимог фізичної, процедурної і принципів динамічної безпеки, розкритті змісту сучасних вимог документів у сфері захисту прав людини щодо питань безпеки та дотримання прав засуджених.

Перший модуль «Фізична безпека» передбачає такі складові: визначення методів, форм та способів (заходів) формування нової концепції пенітенціарної системи України з метою створення сучасної моделі установи виконання покарань з урахуванням досвіду розвинених країн світу; концепція фізичної безпеки, її місце у структурі забезпечення безпеки та охорони у в'язниці: національний і міжнародний досвід; особливості використання заходів фізичної безпеки в колоніях різних рівнів безпеки, сучасні підходи в архітектурі та дизайні місць позбавлення волі, фізичні бар'єри, засоби для локалізації та ізоляції; сучасні підходи до обладнання установ виконання покарань технічними засобами охорони: система охорони периметра та інші електронні системи безпеки; система контролю доступу на різні об'єкти, засоби ідентифікації та верифікації осіб, система відеонагляду, системи обшуку та перевірки: металошукачі, рентгенівські апарати та інші пристрої, які допомагають ідентифікувати і запобігати ввезенню контрабанди до в'язниці; сучасні підходи щодо модернізації установ виконання покарань новітніми системами охорони, нагляду і контролю; особливості взаємодії систем захисту в установах виконання покарань; спеціальні засоби, засоби активної оборони, вогнепальна зброя як один з компонентів фізичної безпеки.

Другий модуль має назву «Процедурна безпека». Цей модуль має таку тематику: режим як один із засобів виховного впливу на засуджених, їх виправлення та ресоціалізацію, запо-

бігання пенітенціарного і постпенітенціарного законодавства з урахуванням вимог міжнародних документів у сфері захисту прав засуджених та міжнародного досвіду розвинутих країн світу; первинна і вторинна класифікація засуджених до покарань, пов'язаних з позбавленням волі, з метою визначення відповідних умов тримання в УВП, національний та міжнародний досвід; організація пропускнуго режиму і режиму локалізації, оглядова та обшукова робота, проведення заходів, передбачених розпорядком дня, процедура прийому до установи і звільнення з неї (національна та світова практика); ізоляція засуджених, постійний нагляд за ними, їхні права, обов'язки та законні інтереси, безпека засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміна умов тримання засуджених як складові режиму відповідно до національного законодавства; організація праці засуджених, трудові відносини із засудженими, їх загальноосвітнє та професійно-технічне навчання; процедура застосування заходів заохочень і стягнень як елемент впливу на засуджених, національна і світова практика; особливості дій персоналу в умовах ускладнення оперативної обстановки в установі виконання покарань та в разі виникнення надзвичайних обставин (фізичний та психологічний аспект); сучасні підходи щодо подальшого розвитку організації процедурної безпеки в країнах ЄС.

Третій модуль це «Динамічна безпека», яка містить у собі необхідність опанування таких напрямів: особливості штату в'язниць з урахуванням вимог динамічної безпеки; підбір, підготовка та перепідготовка персоналу установ виконання покарань з урахуванням особливостей гендерного підходу; сучасні підходи щодо формування міжособистісних навичок у співробітників установ виконання покарань; підготовка персоналу з протидії маніпулюванню з боку засуджених; програма підготовки персоналу до дій при надзвичайних обставинах; особливості організації модульного управління та просоціального моделювання; стимулювання діяльності персоналу установ виконання покарань, сучасні напрями забезпечення його соціального та правового захисту (так званий економічний напрям

запобігання злочинності); сучасний підхід до принципів відповідальності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України та види стягнень, які можуть застосовуватись до нього; вимоги до застосування заходів динамічної безпеки з метою створення безпечного середовища в установах виконання покарань; впровадження підходів динамічної безпеки в роботі персоналу установ усіх рівнів безпеки з вивчення особистості засудженого з метою визначення ступеня його небезпеки; оцінка ризиків, з метою обрання правильного алгоритму поведінки із засудженими; особливості медичного забезпечення засуджених у сучасних умовах; підготовка до звільнення засуджених з установ виконання покарань, їх постпенітенціарний супровід.

Висновки. Саме опанування цими навичками та вміннями надасть змогу підготувати тренерів (осіб, які будуть спроможними викладати і надавати змогу в самостійному оволодінні знаннями з елементів фізичної, процедурної та динамічної безпеки.

Проте цей напрям потребує значних адміністративних та ресурсних витрат з: відвідання установ виконання покарань розвинутих країн світу; отримання візуальних матеріалів; проведення гостьових лекцій із запрошенням фахівців з досвідом реформування пенітенціарних систем і спеціалістів з технічного забезпечення; отримання методичних рекомендацій у різних сферах безпеки; проведення круглих столів з фахівцями у сфері пенітенціарної системи тощо. Саме така діяльність надасть можливість наблизити національну пенітенціарну систему до пенітенціарних вимог розвинутих країн світу.

Список використаних джерел

1. Боднар І. В. Забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2021. № 1 (12). С. 92–102.
2. Олійник О. І., Звенигородський О. М. Правові аспекти формування та трансформації інституту умовного засудження в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 252–257.
3. Боднар І. В., Олійник О. І. Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання: окремі питання законодавчої та правозастосовної практики. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 48. С. 77–83.

4. Проблеми формування правової держави в Україні в умовах глобалізації : монографія / [О. М. Іваній (кер. авт. кол.) та ін.] ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми : Цьома С. П., 2018. 127 с.

Bodnar I.,

PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Tactical and Special Training,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Kondratov D.,

PhD in Law, Associate Professor,
Chief Specialist of the Science Department,
Higher and Vocational Education Management Department of Science
and Education of the Kharkiv Regional Military Administration,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5426-4878;

Kyrienko A.,

Senior Lecturer at the Department of Tactical and Special Training,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-1884-9488

SEPARATE ASPECTS OF SECURITY ENSURING IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

The article discusses the necessity of implementing admitted by the world community and enshrined in relevant international documents principles and norms of dynamic security as one of the forms of ensuring the security of penitentiary institutions and its implementation into the national legislation of Ukraine. In particular, the main aspects of comprehensive application of principles and forms of physical, procedural, and dynamic security are defined with the aim of transitioning from a punitive method of dealing with convicts to a rehabilitative one.

The authors believe that during the study of these issues, it is necessary to outline the following questions: regarding physical security, it is a matter concerning modern approaches to equipping penitentiary institutions, modernization of perimeter security systems and other electronic security systems, physical barriers, means for localization and isolation, access control systems, means of identification and verification of people, video surveillance systems, the use of metal detectors, X-ray machines, and other detection devices; regarding procedural security, it is a matter concerning the regime as the main means of educational influence on convicts, especially related to the study of world practice regarding the organization of admission regime, search work, application of incentive and punitive measures, actions of personnel in

case of emergencies while respecting the rights, freedoms, and legitimate interests of convicts; regarding dynamic security, it is a matter related to the introduction into the activities of penitentiary institution personnel of its principles and approaches in working with convicts, establishing trustful and positive relationships with them, forming interpersonal skills in personnel, and their training to resist manipulation by convicts, and so on.

Key words: *Penitentiary system, State Criminal and Executive Service of Ukraine, penitentiary institution, correctional colony, pre-trial detention center, security, physical, procedural, and dynamic security, convict, correction and resocialization, labor, convict labor, labor relations, ordinary and managerial personnel, discipline, responsibility, selection, conditions and terms of service.*

References

1. Bodnar, I. (2021), "Ensuring security in penitentiary institutions", *Scientific Herald of Sivershchyna*. Series: Law, No. 1, pp. 92–102.
2. Oliinyk, O. I. and Zvenyhorodskyi, O. M. (2018), "Legal aspects of the formation and transformation of the institution of suspended sentence in Ukraine", *Law and Society*, Kyiv, pp. 252–257.
3. Bodnar, I. V. and Oliinyk, O. I. (2018), "Release on parole from serving a sentence: specific issues of legislative and law enforcement practice", *Journal of Eastern European Law*, No. 48, pp. 77–83.
4. *Problems of forming the rule of law in Ukraine in conditions of globalization* : monograph (2018), FOP Tsoma S. P., Sumy.

УДК 349.3

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.016

Бориченко К. В.,доктор юридичних наук, професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення,

Національний університет «Одеська юридична академія»,

м. Одеса, Україна

ORCID: 0000-0003-2837-5982

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ У СОЦІАЛЬНИХ СПОРАХ

У статті досліджено ефективність судового контролю за виконанням рішень у соціальних спорах. Проаналізовано два засоби судового контролю за виконанням рішень у соціальних спорах: встановлення обов'язку соціально-зобов'язаного суб'єкта надати звіт про виконання рішення суду; накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення. Доведено, що у сучасних умовах ефективність судового контролю як засобу забезпечення законності та верховенства права у сфері соціального захисту істотно знижена сформованою судовою практикою, яка, по суті, унеможлиблює застосування ефективних правових норм.

Ключові слова: соціальний захист, право на соціальний захист, соціальні спори, судовий контроль, судові рішення, соціальне законодавство.

Постановка проблеми. Механізм реалізації права на соціальний захист в Україні важко назвати досконалим. Значна частина публічно-правових спорів, які вирішуються в адміністративних судах, стосується захисту соціальних прав, гарантованих Конституцією України. Вказане підтверджує існування системних проблем у сфері реалізації права на соціальний захист, які лише загострились із введенням в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану. І хоча більшість соціальних спорів в адміністративних судах вирішуються на користь позивача, варто констатувати, що досить часто це не приводить до фактичного поновлення порушених прав людини. Виконання рішень адміністративних судів у соціальних спорах є однією з проблем адміністративного судочинства. З 2005 року понад 2 млн 700 тис. справ в адміністративній юстиції стосувалося питання виконання рішень судів. У 2020 році таких справ було більше 141 тис., а вже у 2021 році – більше 91 тис. [1].

Основною причиною невиконання рішень національних судів у соціальних спорах була та залишається фінансова неспроможність України виконувати свої соціальні зобов'язання у спосіб, визначений національним законодавством. І масштаби цієї проблеми лише збільшуються через відсутність комплексного реформування системи соціального захисту, яка залишається радянсько-патерналістською та не враховує зміни у суспільстві і потребах людини, економічні можливості держави. Негативно впливають на статистику виконання рішень у соціальних спорах і популістські зміни до соціального законодавства та «штучне» підвищення розмірів соціальних виплат, впровадження нових видів соціального захисту, які ігнорують методичку перерозподілу доходів держави, її економічні можливості, принцип адресності врешті-решт.

Названі та інші чинники призвели до того, що через відсутність кардинальних змін соціальної політики держави сумарна заборгованість держави за рішеннями національних судів із соціальних спорів продовжує зростати. Враховуючи позицію Конституційного Суду України щодо визнання з 2018 року неконституційними численних законодавчих змін про «зменшення/скасування певних видів соціального захисту деяким категоріям осіб (зокрема, військовослужбовцям, суддям у відставці)», ситуація з високим рівнем вірогідності буде лише загострюватися, а кількість рішень, які не виконуватимуться, зростати. Вказане доводить, що нині ефективність соціального захисту правомочного суб'єкта досить часто залежить від забезпечення виконання судового рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту права на соціальний захист були предметом досліджень не лише науковців у сфері права соціального забезпечення (Є. В. Краснова, С. М. Синчук, Н. М. Хуторян, М. М. Шумили та ін.), а й учених інших галузей права (Я. О. Берназюка, О. А. Губської, А. А. Єзерова та ін.). Проте особливості забезпечення виконання судового рішення у соціальних спорах засобами судового контролю та їх вплив на ефективність соціального захисту ще не були предметом окремого наукового дослідження в межах права соціального забезпечення.

Мету статті становить дослідження ефективності засобів судового контролю за виконанням рішення в соціальних спорах з метою створення передумов соціальної захищеності населення.

Виклад основного матеріалу. Виконання судового рішення як завершальна стадія судового провадження є невід'ємним елементом права на судовий захист, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Практикою Європейського суду з прав людини (справи «Юрій Миколайович Іванов проти України», «Горнсбі проти Греції») зміст ст. 6 Конвенції конкретизовано та зазначено, що «право на справедливий суд є ілюзорним, якщо судові рішення залишається невиконаним».

Статтею 129-1 Конституції України закріплено, що судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом випадку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Зазначені норми Конституції України знайшли своє відображення й у процесуальному законодавстві України. Так, статтею 14 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), за приписами якого вирішується більшість соціальних спорів в Україні, закріплено, що «судове рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України».

Відповідно до частини першої статті 382 КАС України «суд, який ухвалив судові рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судові рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення».

За наслідками розгляду поданого суб'єктом владних повноважень звіту про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти штраф на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення. Розмір

штрафу становить від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У рішенні від 30 липня 2009 року № 16-рп/2009 Конституційний Суд України зазначив, що метою судового контролю є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина, та наголосив, що виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утверджує авторитет держави як правової.

Водночас, на нашу думку, ті механізми судового контролю, які передбачені чинним законодавством України для забезпечення права на соціальний захист, є малоефективними в сучасних умовах.

Так, спірним у рамках цього дослідження є твердження Г. Шерстюк про те, що «подання звіту та накладання штрафу є досить дієвими засобами судового контролю за виконанням рішення на сьогодні» [2, с. 368].

Передусім варто зауважити, що тривалий проміжок часу інститут судового контролю був малодоступним через те, що законодавством України не передбачено будь-яких обмежень моменту, коли питання щодо встановлення судового контролю має вирішуватися, що забезпечило нічим не обмежений розсуд суду при формулюванні відповідної судової практики, яка досить довго зводилася до того, що всі питання, пов'язані із застосуванням судового контролю, повинні вирішуватися до або під час ухвалення судового рішення. Очевидно, що саме у сфері соціального захисту до моменту вжиття соціально зобов'язаним суб'єктом заходів на виконання судового рішення досить складно говорити про відновлення порушеного права та доцільність встановлення судового контролю, вирішення питання про який завжди залишається на розсуд суду. На етапі звернення до суду в соціальних спорах правомочний суб'єкт практично позбавлений можливості навести будь-які обставини, які б свідчили про ризик неналежного виконання відповідачем судового рішення у майбутньому та доцільність встановлення судового контролю.

Ситуація у сфері судового контролю за виконанням рішень у соціальних спорах значно змінилась з ухваленням Великою Палатою Верховного Суду 20 червня 2018 року ухвали у справі

№ 800/592/17, якою судовий контроль встановлено після ухвалення судового рішення за відповідною заявою заінтересованої сторони.

Після цього встановлення судового контролю за виконанням рішень у соціальних спорах стало дійсно ефективним та стимулювало соціально зобов'язаних суб'єктів належно та своєчасно виконувати відповідні судові рішення, тим самим забезпечуючи ефективне поновлення порушених прав правомочних осіб.

Так, рішенням Одеського окружного адміністративного суду від 05 грудня 2022 року у справі № 420/14878/22 [3] суд зобов'язав Головне управління Пенсійного фонду України в Одеській області здійснити перерахунок та виплату пенсії за вислугу років колишньому військовослужбовцю виходячи з розрахунку 80 % грошового забезпечення без обмеження її максимального розміру. Відповідно до ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-XII максимальний розмір пенсії колишніх військовослужбовців враховує надбавки, підвищення, додаткові пенсії, цільову грошову допомогу, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексацію та інші доплати до пенсії, встановлені законодавством, крім доплат до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, про що зазначено й у самому рішенні.

Проте, проводячи в липні 2023 року відповідний перерахунок пенсії на виконання вказаного судового рішення, ГУ ПФУ в Одеській області при визначенні розміру пенсії колишнього військовослужбовця не включив до нього індексацію, проведену відповідно до постанов Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2022 року № 118 «Про індексацію пенсій та заходи щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2022 році» та від 24 лютого 2023 року № 168 «Про індексацію пенсійних і страхових виплат та додаткових заходів щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2023 році».

За наслідками встановленого судового контролю вже 15 вересня 2023 року рішення Одеського окружного адміністратив-

ного суду від 05 грудня 2022 року у справі № 420/14878/22 виконано належним чином та в повному обсязі.

Іншим прикладом ефективності судового контролю за аналогічних умов є справа № 420/15306/22, у якій протягом місяця після зобов'язання ГУ ПФУ в Одеській області подати відповідний звіт повністю відновлено права позивача у спосіб, визначений судом [4].

Водночас через масовість судових контролів за виконанням рішень у соціальних спорах та обмеженість судів лише зобов'язанням відповідача подати відповідний звіт, досліджуваний інститут втрачає свою ефективність.

Так, у справі № 420/2860/23 про зобов'язання ГУ ПФУ в Одеській області нараховувати та виплачувати пенсію особі, звільненій з військової служби, без обмеження її максимальним розміром, встановлений 5 жовтня 2023 року, судовий контроль також пов'язаний з ігноруванням відповідачем свого обов'язку враховувати при виплаті індексацію пенсії, проведену у березні 2022, 2023, 2024 років. За проміжок часу з жовтня 2023 року по квітень 2024 року ГУ ПФУ в Одеській області подано до суду чотири звіти на виконання рішення Одеського окружного адміністративного суду від 12 травня 2023 року у справі № 420/2860/23 [5], проте жоден з них так і не прийнятий судом, право позивача на соціальний захист так і відновлене в повному обсязі, останній щомісяця недоотримує близько 5 000 грн пенсії, а, отже, про забезпечення достойного життєвого рівня також не йдеться.

На жаль, нині саме ця практика судового контролю за виконанням рішень у соціальних спорах набирає все більшого поширення, що пов'язано з «небажанням» суду застосовувати інший засіб контролю – накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання судового рішення.

Так, вирішуючи питання про накладення штрафу на керівника управління ПФУ як суб'єкта, винного в невиконанні судового рішення, суди зазначають, що цей захід судового контролю підлягає застосуванню у разі неподання звіту суб'єктом владних повноважень про виконання рішення суду або якщо в поданому звіті зазначені причини невиконання чи неповного виконання судового рішення, які визнані судом неповажними. З огляду на те, що управлінням Пенсійного фонду України зві-

ти подаються системно у визначені судом строки, перерахунок пенсії позивачу проведений (хоча й не в повному обсязі), а пенсія не виплачується належним чином через недофінансування органу, суд не вбачає підстав для накладення на керівника управління штрафу за невиконання судового рішення [5]. Тобто судом за наявності відповідних інструментів забезпечення правової визначеності як складової принципу верховенства права визнається цілком допустимою ситуація неналежного виконання остаточного судового рішення та відтермінування на невизначений строк моменту забезпечення права на соціальний захист позивача в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Така позиція суду ґрунтується на висновках Верховного Суду, викладених у постанові від 23 квітня 2020 року у справі № 560/523/19, відповідно до яких «застосування процесуальних засобів судового контролю не повинно зумовлювати порушення основоположних засад адміністративного судочинства, зокрема пропорційності, необхідності дотримання оптимального балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи та цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія). Такі засоби не можуть бути надмірними за визначених умов і не мають призводити до порушення прав, гарантованих Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Накладення на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штрафу є мірою покарання, а тому можливість суду накласти такий штраф може бути реалізована лише за умови встановлення судом обставин, які свідчать про умисне невиконання рішення суду, недобросовісність у діях суб'єкта владних повноважень, які свідчать про ухилення останнього від виконання рішення суду» [6].

Висновки. Очевидно, що проблема невиконання судових рішень в Україні є актуальною не лише в аспекті вирішення соціальних спорів, а й інших категорій справ. Нині немає більш дієвого засобу забезпечення практичного відновлення порушеного права на соціальний захист, ніж встановлення судового контролю за виконанням ухваленого судового рішення. Проте ефективність відповідних правових норм у сучасних умовах

зведена нанівець сформованою судовою практикою: системні зобов'язання соціально зобов'язаного суб'єкта подати звіт про виконання судового рішення до практичного відновлення порушеного права людини на соціальний захист не призводять, що негативно впливає як на соціальну захищеність цієї особи, так і на економіку держави, забезпечення законності та верховенства права. Без можливості застосування штрафних санкцій через «побоювання» порушити оптимальний баланс між несприятливими наслідками і цілями, на досягнення яких спрямовані ці наслідки, забезпечення ефективності судового контролю за виконанням рішень у соціальних спорах неможливе. Своєю чергою сформована судова практика призвела фактично до подвійних стандартів у сфері досліджуваного інституту, відповідно до яких судовий контроль передбачає активні дії суду й після винесення рішення по суті спору, а з іншого боку, накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень можливе лише за умови встановлення судом обставин, які свідчать про умисне невиконання рішення суду, у можливості збору яких суд обмежений.

Список використаних джерел

1. Смокович М. Виконання рішень судів адміністративної юстиції. Проблематика. Шляхи вдосконалення : матеріали круглого столу (13.03.2021). URL: <https://www.youtube.com/user/UkrinformTV/>.

2. Шерстюк Г. Необхідність судового контролю за виконанням рішень у соціальних спорах. *Соціальні права та їх захист адміністративним судом* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ : 2020. С. 368–371.

3. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 05 грудня 2022 року у справі № 420/14878/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107670595>.

4. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 5 грудня 2022 року у справі № 420/15306/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107670596>.

5. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 12 травня 2023 року у справі № 420/2860/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110830648>.

6. Постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 року у справі № 560/523/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88886054>.

Borychenko K.,

Doctor of legal science, Professor of the Department
of Labour Law and Social Security Law,
National University «Odesa Law Academy»,
Odesa, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2837-5982

JUDICIAL CONTROL OVER THE EXECUTION OF DECISIONS IN SOCIAL DISPUTES

Two means of judicial control over the execution of decisions in social disputes are analyzed: establishing the obligation of a socially obligated entity to provide a report on the execution of the decision; imposing a fine on the head of the subject of authority responsible for the execution of the decision.

It has been proven that currently there is no more effective means of ensuring the practical restoration of the violated right to social protection than the establishment of judicial control over the execution of the adopted court decision.

It was established that at the first stages, judicial control over the execution of decisions in social disputes was indeed effective and stimulated socially-obliged subjects to properly and timely implement relevant court decisions, thereby ensuring the effective restoration of the violated rights of affected persons, however, in modern conditions, the effectiveness of judicial control in relevant disputes is significantly reduced. The article also states that the effectiveness of the relevant legal norms in modern conditions is nullified by the formed judicial practice, since the systematic obligations of a socially obligated entity to submit a report on the execution of a court decision do not lead to the practical restoration of the violated human right to social protection, which negatively affects both the social security of this person and the economy of the state, ensuring legality and the rule of law.

It has been proven that the formed judicial practice actually led to double standards in the field of judicial control over the execution of decisions in social disputes, according to which judicial control involves active actions of the court even after rendering a decision on the merits of the dispute, and on the other hand, the imposition of a fine on the head of a socially responsible entity is possible only on the condition that the court establishes circumstances that testify to the deliberate non-fulfillment of the court's decision, which the court is limited in its ability to collect.

Key words: *social protection, right to social protection, social disputes, judicial control, court decision, social legislation.*

References

1. Smokovych, M. (2021), *Execution of decisions of courts of administrative justice. Problems. Ways of improvement*, Materials of the round table, Kyiv.

2. Sherstiuk, H. (2020), "The need for judicial control over the execution of decisions in social disputes", *Social rights and their protection by the administrative court* : collection of materials of the III International Scientific and Practical Conference (Kyiv, September 4, 2020), Kyiv, pp. 368–371.

3. Decision of the Odesa District Administrative Court dated December 5, 2022 in case No. 420/14878/22, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107670595>.

4. Decision of the Odesa District Administrative Court dated December 5, 2022 in case No. 420/15306/22, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107670596>.

5. Decision of the Odesa District Administrative Court dated May 12, 2023 in case No. 420/2860/23, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110830648>.

6. Resolution of the Supreme Court dated April 23, 2020 in case No. 560/523/19, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88886054>.

УДК 341.31

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.026

Міден Е. Л.,

кандидат історичних наук, помічник ректора
з групи організаційно-аналітичної роботи та контролю,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1625-7997

ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ МОБІНГУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто еволюцію правового регулювання запобігання мобінгу в Державній кримінально-виконавчій службі України. Здійснено аналіз історичного контексту, визначені ключові терміни, розглянуто нормативно-правове регулювання запобігання мобінгу в Державній кримінально-виконавчій службі України. Дослідження присвячено також організаційним аспектам та механізмам контролю в діяльності щодо запобігання мобінгу в Державній кримінально-виконавчій службі України. Визначено потребу постійного оцінювання та підвищення ефективності реалізації заходів із запобігання мобінгу в контексті функціонування кримінально-виконавчих органів.

Ключові слова: мобінг, Державна кримінально-виконавча служба України, правове регулювання, запобігання, законодавство, працівник.

Постановка проблеми. Сучасне українське правове суспільство акцентує увагу на вдосконаленні правового регулювання, зокрема в контексті протидії мобінгу в Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС). Вивчення становлення та розвитку правового регулювання цього явища виявляються актуальними завданнями в контексті захисту працівників і забезпечення ефективного функціонування кримінально-виконавчих органів.

Основні проблеми мають нестачу чіткого правового визначення і регламентації мобінгу в законодавстві, відсутність комплексності та системності в організаційних підходах щодо запобігання цьому явищу, а також нестабільність інструментів контролю і моніторингу. До того ж історична динаміка правового регулювання мобінгу в контексті ДКВС не завжди враховує сучасні виклики та стандарти.

Проблема полягає також у відсутності системного аналізу міжнародного досвіду і його ефективного впровадження в українські реалії. Недоліки в судовій практиці щодо розгляду справ про мобінг у ДКВС створюють додаткові труднощі в забезпеченні справедливості та відповідальності за порушення. Загалом недостатня увага до проблеми мобінгу в ДКВС породжує серйозні ризики для здоров'я та професійного розвитку працівників, а також може впливати на загальну ефективність управління кримінально-виконавчими процесами. Розв'язання цих проблем вимагає системного підходу, зміцнення законодавства та практичного впровадження передового досвіду в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками проблема мобінгу стала предметом уваги вчених та практиків у галузі трудового і кримінально-виконавчого права, та, на жаль, не розглядалася в контексті функціонування ДКВС. Найновіші дослідження виявляють низку важливих аспектів, що допомагають у розумінні еволюції та сучасного стану правового регулювання цієї проблеми. Однією з ключових тем досліджень є аналіз історії розвитку нормативно-правового поля, що регулює питання запобігання мобінгу, а також безпосередньо дослідження причин виникнення та способів подолання цього негативного явища. Подібна тематика ставала сферою інтересів наукових робіт Т. В. Красюк і А. О. Федорченко [1], Т. А. Коляди [2], В. Ф. Пузирного [3], Т. В. Колеснік [4] та ін.

Окремою сферою досліджень потрібно визначити аналіз міжнародного досвіду в боротьбі з мобінгом [4; 5]. Імплементация передового досвіду з інших країн може сприяти підняттю ефективності української правової системи в цьому напрямку.

Можна також визначити низку судових рішень, які формують правовий підхід до розгляду справ про мобінг у ДКВС [6]. Дослідження таких рішень дозволяє виявити тенденції та недоліки в розгляді справ цього типу, що може слугувати основою для подальших пропозицій щодо вдосконалення судової практики і законодавства.

Узагальнюючи, останні дослідження свідчать про актуальність теми мобінгу в ДКВС та визначають комплексний підхід до розв'язання проблем цього явища. Виявляється необхідність

подальшого вдосконалення правового регулювання, зокрема шляхом врахування сучасних тенденцій та інтернаціонального досвіду. Розв'язання цих проблем може сприяти поліпшенню роботи ДКВС і зміцненню відповідальності в системі виконання покарань в Україні.

Мета статті полягає у системному аналізі еволюції та сучасного стану правового регулювання запобігання мобінгу в системі ДКВС.

Виклад основного матеріалу. У контексті сучасного правового середовища питання мобінгу в середовищі ДКВС вимагає комплексного підходу до вивчення проблеми боротьби з ним усередині державної структури.

Тривалий час у вітчизняній галузі права було надзвичайно складно визначити поняття «мобінг», оскільки чітких традицій і підходів не існувало. Це змушувало звертатися до зарубіжного досвіду. У трудовому праві інших країн ця проблема вирішувалася через забезпечення права на справедливі та безпечні умови праці [2, с. 267–268].

Українські психологи та менеджери, аналогічно їхнім колегам за кордоном, першими звернули увагу на проблему мобінгу. Вони розглядали захист від мобінгу як актуальне прикладне завдання, що вимагає використання управлінських ресурсів, таких як проведення спеціальних тренінгів і семінарів, залучення посередника-медіатора для вирішення конфліктів тощо [3, с. 96–97]. Крім того, виникала потреба в розробці і впровадженні відповідних нормативно-правових актів, що регулюватимуть процес виявлення та реагування на випадки мобінгу в організаційних середовищах.

11 грудня 2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)», який впроваджує поняття «мобінг» в українське законодавство [7]. Згідно з цим законом Кодекс законів про працю України було доповнено статтею 2-2, де мобінг визначається як дії роботодавця або окремих працівників, спрямовані на приниження гідності та репутації працівника. Це може містити психологічний тиск, економічний тиск, використання електронних комунікацій

або створення ворожого середовища на робочому місці, що змушує працівника сумніватися у власній професійній придатності [8]. Отже, починаючи з 2022 р. в Україні термін «мобінг» на законодавчому рівні був закріплений як негативне явище першочергово у трудових відносинах.

Проте термін «мобінг» (англ. «mobbing») має набагато ширше тлумачення. Англійською мовою слово «mob» означає безладний натовп, який займається беззаконним насильством. Воно походить від латинського «mobile vulgus», що означає «нерішучий натовп». Тобто той, що вагається прийняти рішення. Дієслово англійською «to mob» означає «товпитися, атакувати або дратувати». У 60-х рр. ХХ ст. видатний австрійський етолог Конрад Лоренц використав англійський термін «mobbing» для опису поведінки тварин, щоб відлякати сильнішого, хижого ворога. Декілька слабших особин збираються разом і демонструють атакуючу поведінку, наприклад, гуси відлякують лисицю. Пізніше Пітер-Поль Хайнеманн, шведський лікар, досліджував поведінку дітей, спрямовану на інших дітей, яку зараз зазвичай називають булінгом. Він використовував термін Лоренца «мобінг», щоб підкреслити серйозність поведінки, яка могла привести жертву до такої ізоляції та відчаю, що особа вчиняла самогубство. Вже у 80-х рр. Хайнц Лейман використав термін мобінг, коли виявив подібне групове насильство серед дорослих на робочому місці. Він досліджував, як йому сказали, «важких» людей на робочому місці, і визначив, що багато з цих людей не були такими на початку. Він з'ясував, що корінням їхньої поведінки є не вада характеру, яка робить їх за своєю суттю «важкими». Він виявив структуру робочого процесу та культуру, які створили обставини для людей як важких. Після того, як було визначено як складне, компанія створила додаткові причини для їх припинення. Лейман назвав це мобінгом [5, с. 20–21].

Варто зазначити, що кримінально-виконавчі установи ДКВС вступають відповідно до законодавства у правовідносини з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями [9]. І подібні правовідносини нерідко стосуються сфери трудового права.

До того ж існує внутрішній ринок праці ДКВС, який має свої особливості залучення до суспільно корисної роботи засуджених [10]. ДКВС – важлива складова системи виконання покарань та виконання кримінальних санкцій в Україні, містить у собі органи та підрозділи, відповідальні за виконання вироків, гарантування безпеки і реабілітацію засуджених, а також пробацію правопорушників. Подібне визначення передбачає виникнення правовідносин усередині ДКВС, що стосуватимуться не тільки державних службовців структури, а й осіб, які відбувають покарання чи вступають у трудові правовідносини з ДКВС у ролі фізичної особи підприємця чи юридичної особи. Все вищезазначене дозволяє виділити сфери та учасників трудових правовідносин усередині ДКВС, які можуть ставати об'єктом мобінгу.

Становлення і розвиток правового регулювання запобігання мобінгу в ДКВС, на нашу думку, повинні розглядатися поетапно таким чином.

І етап. Правове успадкування (до 2005 р.). У 2005 р. набрав чинності Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [9], завдяки якому, *de jure et de facto*, утворилася ДКВС, що і стало прецедентом до вивчення проблеми правового регулювання боротьби з мобінгом у цій структурі. Однак мобінг, як явище цькування співробітника чи засудженого у пенітенціарній сфері, мав місце на теренах України і на попередніх етапах розвитку що вітчизняного трудового законодавства, що законодавства державних утворень попередніх століть, в які входили території сучасної української держави.

Для цього етапу характерна відсутність терміна «мобінг» не тільки в нормативно-правових актах, що пов'язані з пенітенціарною системою, а і незацікавлення цим явищем у науковій юридичній літературі.

Наприкінці існування радянського законодавства Кодекс законів про працю Української РСР було доповнено згідно із Законом Української РСР № 871-12 від 20 берез. 1991 р. ст. 2-1 «Рівність трудових прав громадян Української РСР». Відповідно до тексту статті у її першій редакції Українська РСР забезпечувала рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та наці-

ональної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин [11]. Як наслідок, будь-який працівник, зазнавши мобінгу, мав можливість апелювати до цієї статті. Щоправда, санкцій за порушення цієї статті не передбачалось.

Можемо віднести на цьому етапі до антимобінгових норм щодо осіб на службі в пенітенціарній системі також дві статті Виправно-трудового кодексу, який залишався чинним до 2004 р. У ч. 3 ст. 127 цього Кодексу зазначалося, що персонал установ і органів виконання покарань зобов'язаний неухильно виконувати закони України, дотримуватися норм професійної етики, гуманно ставитися до засуджених. Тут же зазначалося, що несумісними з роботою в органах виконання покарань були б жорстокі, нелюдські або принижуючі людську гідність дії. Водночас ст. 128 містила вказівку, що ті працівники, які виявили жорстоке ставлення до засуджених або вчинили дії, що принижують їх людську гідність, будуть нести дисциплінарну або кримінальну відповідальність. Разом з тим підкреслювалось, що у разі накладання на працівника виправно-трудової установи протягом року повторного дисциплінарного стягнення за дії, зазначені вище, він підлягатиме звільненню [12]. Тобто від окремих форм мобінгу були захищені засуджені.

II етап. Удосконалення законодавства (2005–2022 рр.). На цьому етапі розпочинається суспільне обговорення потреби визначення і закріплення терміна «мобінг» у вітчизняній законодавчій сфері.

Важливо, що в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» ч. 1 ст. 4 декларувала, що персонал ДКВС зобов'язаний поважати гідність людини та виявляти до неї гуманне ставлення, а ч. 2 тієї статті затверджувала за непередбачуване законодавством обмеження прав і свобод людини та громадянина відповідальність згідно із законом. Стаття 16 Закону у ч. 1 підкреслює, що вчинення персоналом ДКВС дій, які можна визначити як жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, дії визначаються як несумісні зі службою і роботою в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. У ч. 2 цієї ж статті зазначалось,

що за вчинення дій, які принижують людську гідність засуджених і осіб, узятих під варту, притягуються до відповідальності згідно із законом. Також у ч. 3 ст. 16 закріплено, що в разі вчинення дій, зазначених у частині другій цієї статті, особа рядового чи начальницького складу або працівник кримінально-виконавчої служби підлягає звільненню зі служби (роботи), якщо до нього постановлено обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили, або якщо протягом року за такі ж дії до нього вже було застосовано дисциплінарне стягнення. Також у ч. 4 ст. 21 Закону зазначено, що особи рядового і начальницького складу та працівники ДКВС, а також члени їхніх сімей знаходяться під захистом держави, їх безпека, честь і гідність охороняються законом [9].

Не менш важливим було ратифікувати 16 вересня 2014 р. Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. У ст. 424 цієї Угоди вітчизняне законодавство повинно було імплементувати в себе, зокрема, і Директиви ЄС щодо запобігання мобінгу. Для прикладу, Директиву № 89/391/ЄС від 12 червня 1989 р., яка стосується заходів, спрямованих на поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, а також Директиву № 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р. «Про загальну систему рівного поводження у сфері зайнятості та професійної діяльності» прямо встановлюється необхідність забезпечення захисту здоров'я працівника на робочому місці, рівність у поводженні у сфері праці та зайнятості. Ці директиви визначають, що будь-яка форма поведінки, спрямована на пониження гідності особи або створення образливої атмосфери, розглядається як переслідування працівника, що трактується як дискримінація трудових прав. Водночас Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися Конвенції № 190 Міжнародної організації праці (далі – МОП) про викорінення насильства та домагань у сфері праці і супровідної Рекомендації МОП № 206, які набули чинності 25 червня 2021 р. Згадана Конвенція МОП № 190 та Рекомендація МОП № 206 стали першими міжнародними трудовими нормами, що забезпечили загальну основу

для запобігання і викорінення насильства та домагань у сфері праці, зокрема гендерно обумовлене насильство і домагання [13].

На цьому етапі вперше у вітчизняній судовій практиці було проведено судові засідання щодо мобінгу в системі ДКВС. Власне, у судових справах Окружного адміністративного суду міста Києва №№ 640/15048/19, 640/8495/19 та 640/8053/19 розглядався позов провідного спеціаліста відділу організаційно-аналітичної роботи та планування Управління організаційно-аналітичного, документального та адміністративно-господарського забезпечення Адміністрації ДКВС до самої Адміністрації ДКВС. Позивач вказувала на те, що стосовно неї Адміністрацією ДКВС було вчинено мобінг. Доказом мобінгу, на думку позивачки, було дисциплінарне провадження щодо її особи у вигляді догани. Проте суд визнав обґрунтованим висновок відповідача про наявність підстав для притягнення позивача до дисциплінарної відповідальності [6]. Таким чином, у судовій практиці вперше було застосовано термін «мобінг» щодо співробітника ДКВС. Однак через нестачу належної доказової бази та прогалини у вітчизняному законодавстві щодо юридичного тлумачення терміна, суд у вищезгаданих судових справах не взяв до уваги аргументи позивача. Позивач вказувала, що до неї застосовувався мобінг на робочому місці, але з доказів могла навести тільки дисциплінарне провадження щодо неї, для якого були підстави в роботодавця. На підставі Кодексу адміністративного судочинства України суд не був наділений повноваженнями встановлювати факти, які не були визначені вітчизняним законодавством.

На цьому етапі в українському судочинстві почали з'являтися у значній кількості справи, де позивачі в більшості своїй намагалися безуспішно обґрунтувати застосування щодо них мобінгу на робочому місці. Тільки в деяких випадках суд ухвалював надані позивачами докази як підтвердження мобінгу [14].

Усе це заклало основу для необхідності ухвалення одного із законопроектів щодо юридичного визначення терміна «мобінг» у вітчизняному законодавчому просторі.

III етап. Нові виклики (з 2022 р.). Третій етап правового регулювання мобінгу в Україні і, зокрема, у системі ДКВС розпо-

чався від 16 листопада 2022 р., коли було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)». Відповідно до тексту Закону Кодекс законів про працю України у ст. 2-2 було доповнено нормами, які зобов'язують роботодавця вживати заходів щодо запобігання мобінгу, гарантування безпеки та захисту здоров'я працівників, проведення профілактичних заходів і навчання з цього питання. Закон передбачає можливість розірвання трудового договору з керівником підприємства, якщо суд встановить факт мобінгу, незалежно від форми його вияву. Працівникам гарантується компенсація витрат на лікування та моральна компенсація у разі ушкодження здоров'я або моральних страждань через мобінг, а також вихідна допомога в разі звільнення через цю причину. Заходи щодо запобігання та припинення мобінгу, а також відновлення прав потерпілих, мають бути вміщені до колективних угод із соціально-економічних питань [1, с. 141–142].

Також було визначено форми психологічного та економічного тиску, які можуть бути визначені як мобінг, а саме:

- створення атмосфери, яка є напруженою, ворожою та образливою для працівника, що містить у собі погрози, висміювання, наклепи, зневажливі зауваження, а також поведінку, що має загрозливий, залякувальний або принизливий характер, та інші способи, які можуть вивести працівника із психологічної рівноваги;

- негативне виділення працівника з колективу або його ізоляція без належних підстав, зокрема відсутність запрошення на зустрічі та наради, де працівник має брати участь відповідно до місцевих нормативних та організаційно-розпорядчих актів, перешкоджання виконанню ним своєї трудової функції, недопущення працівника на робоче місце або перенесення його на місце, не призначене для такої роботи;

- нерівність у можливостях для навчання та кар'єрного зростання;

- нерівність в оплаті праці за роботу однакової цінності, яку виконують працівники з однаковою кваліфікацією;

– позбавлення працівника без належних підстав частини виплат, таких як премії, бонуси та інші заохочення;

– необґрунтований нерівномірний розподіл роботодавцем навантаження та завдань між працівниками однакової кваліфікації та продуктивності праці, які виконують однакову роботу [8].

Також Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» вніс доповнення до Закону України «Про колективні договори і угоди». Стаття 7 останнього була доповнена нормою права, що зміст колективного договору повинен містити також заходи, які будуть спрямовані на запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування), а також заходи щодо відновлення порушених внаслідок мобінгу (цькування) прав. Водночас ст. 8 Закону доповнювалась подібними вимогами щодо угод на національному та галузевому рівнях [15].

У зв'язку з сучасними викликами, пов'язаними з війною проти агресії Російської Федерації, українська держава активно працює над удосконаленням механізму регулювання праці, надаючи особливе значення безпеці та здоров'ю працівників і роботодавців [16], зокрема, у структурі ДКВС.

Висновки. Загалом етапи становлення та історія правового регулювання у сфері запобігання мобінгу в ДКВС відзначаються поступовим удосконаленням вітчизняного (зокрема, трудового) та світового законодавства, щоправда, все це не прибрало виклики щодо ефективності їхньої реалізації в організаційних умовах служби. Україна активно адаптує міжнародні стандарти, наприклад, Конвенцію № 109 та Рекомендацію № 206 МОП, Директиви ЄС № 89/391/ЄС та № 2000/78/ЄС, що надають рекомендації щодо запобігання мобінгу та поліпшення робочих умов. І цей процес усе ще буде мати своє місце у вітчизняному законодавстві протягом наступних років.

Таким чином, важливо постійно оцінювати та підвищувати ефективність реалізації заходів із запобігання мобінгу в контексті функціонування кримінально-виконавчих органів. Забезпечення тренінгів і освітніх програм для працівників щодо виявлення та запобігання мобінгу дозволить сформувати більш справедливий та гідний умови праці співробітникам ДКВС.

Список використаних джерел

1. Красюк Т. В., Федорченко А. О. Мобінг: причини виникнення та способи подолання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 140–145. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.25>.
2. Коляда Т. А. Мобінг у трудових (службово-трудовах) відносинах: до постановки проблеми. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 265–273.
3. Пузирний В. Ф. Захист від мобінгу в трудових відносинах. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листопада 2018 р.). Харків : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 95–97.
4. Колеснік Т. В. Мобінг: сутність та законодавча регламентація захисту прав працівників. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 1 (82). С. 16–21.
5. Davenport N. Z., Schwartz R. D., Elliott G. P. Mobbing: Emotional Abuse in the American Workplace. URL: <https://workplacemobbing.com.au/wpcontent/uploads/2018/09/MOBBING-PDF-Version-2014-2.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).
6. До Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України про визнання протиправним та скасування наказу: рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 13 квіт. 2020 р. №640/8053/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88743628> (дата звернення: 23.03.2024).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16.11.2022 р. № 2759-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (дата звернення: 23.03.2024).
8. Кодекс законів про працю України : Закон Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 23.03.2024).
9. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 23.03.2024).
10. Гончаренко О. Г. Особливості формування внутрішнього ринку праці Державної кримінально-виконавчої служби України. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 562–566.
11. Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про працю Української РСР при переході республіки до ринкової економіки :

Закон Української РСР від 20.03.1991 р. № 871-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-12#Text> (дата звернення: 23.03.2024).

12. Виправно-трудоий кодекс України : Закон Української РСР від 23.12.1970 р. № 3325-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07#Text> (дата звернення: 23.03.2024).

13. Литвинюк К. Правове регулювання мобінгу: національний та міжнародний досвід (частина 1). *Юрфем.ua: Асоціація жінок-юристок України*. URL: <https://jurfem.com.ua/pravove-reguluvannya-mobingu-ch-1/> (дата звернення: 23.03.2024).

14. До Комунального некомерційного підприємства «Дубровицька районна стоматологічна поліклініка» Дубровицької міської ради про визнання протиправним та скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення суми середнього заробітку за час вимушеного прогулу : рішення Дубровицького районного суду Рівненської області від 2 серп. 2022 р. № 949/175/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105595313> (дата звернення: 23.03.2024).

15. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (дата звернення: 23.03.2024).

16. Кисельов Д. Питання регулювання праці в умовах воєнного стану. *Система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали ІХ заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 17 червня 2022 року). Чернігів : Академія ДПТС, 2022. С. 58–62.

Miden E.,

PhD in History, Rector's Assistant in the group
of Organizational and Analytical Work and Control,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1625-7997

ORIGINS OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE LEGAL REGULATION OF THE MOBBING PREVENTION IN THE SYSTEM OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The issue of mobbing within the penitentiary system requires a comprehensive approach to studying the problem and addressing it within the state structure. For a long time in Ukrainian law, defining the concept of "mobbing" was challenging, leading to reliance on foreign experience, particularly in labor law. Ukrainian psychologists and managers, mirroring their foreign counterparts, emphasized the need for protection against mobbing, viewing it as an applied task requiring

managerial resources like specialized training, mediation for conflict resolution, and the development of corresponding legal norms. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Prevention and Counteraction to Mobbing (Harassment)" came into effect on December 11, 2022, introducing the term "mobbing" into Ukrainian legislation. The law defines mobbing as actions by employers or individual employees aimed at demeaning the dignity and reputation of an employee, encompassing psychological and economic pressure, electronic communication use, or creating a hostile work environment. Consequently, since 2022, "mobbing" in Ukraine is legislatively recognized as a negative phenomenon primarily in labor relations. In the context of the penitentiary system, legal relationships often intersect with labor law, and the internal labor market of the penitentiary system has its peculiarities, engaging convicts in socially beneficial work. The evolving legal regulation of mobbing prevention within the penitentiary system should be examined in three stages: legal inheritance (before 2005), legislative improvements (2005–2022), and new challenges (from 2022). The history of legal regulation in preventing mobbing in the penitentiary system demonstrates gradual improvements in Ukrainian and global legislation, adapting international standards to enhance working conditions and prevent mobbing. Continuous evaluation and enhancement of measures for mobbing prevention within the criminal-executive institutions are crucial for creating fair and dignified working conditions for employees in the Ukrainian penitentiary system.

Key words: *mobbing, State Criminal and Executive Service of Ukraine, legal regulation, prevention, legislation, employee.*

References

1. Kراسиук, T. V. and Fedorchenko, A. O. (2022), "Mobbing: causes and methods of overcoming", *Analytical and comparative jurisprudence*, No. 6, pp. 140–145, available at: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.25>.
2. Koliada, T. A. (2010), "Mobbing in labor (service-labour) relations: before posing the problem", *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, No. 2, pp. 265–273.
3. Puzyrnyi, V. F. (2018), "Protection against mobbing in labor relations", *Actual problems of labor legislation, legislation on public service and service in law enforcement agencies : materials of VII Allukr. science and practice conf. (Kharkiv, November 16, 2018)*, Kharkiv National University of Internal Affairs affairs, Kharkiv, pp. 95–97.
4. Koliesnik, T. V. (2023), "Mobbing: the essence and legal regulation of the protection of workers' rights", *Legal journal of Donbass*, No. 1(82), pp. 16–21.
5. Davenport, N. Z., Schwartz, R. D. and Elliott, G. P. (2014), *Mobbing: Emotional Abuse in the American Workplace*, available at: <https://workplacemobbing.com.au/wpcontent/uploads/2018/09/MOBBING-PDF-Version-2014-2.pdf>. (accessed at 23 March 2024).
6. Ukraine (2020), *To the Administration of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine regarding recognition as illegal and cancellation of the*

order : The decision of the District Administrative Court of the city of Kyiv dated April 13 2020 No. 640/8053/19, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88743628>. (accessed at 23 March 2024).

7. Ukraine (2022), *On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the prevention and counteraction of mobbing (harassment)* : The Law of Ukraine dated 16 November 2022, No. 2759-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (accessed 23 March 2024).

8. Ukrainian SSR (1971), *Labor Code of Ukraine* : Law of the Ukrainian SSR dated 10 December 1971 No. 322-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (accessed at 23 March 2024).

9. Ukraine (2005), *About the State Criminal and Executive Service of Ukraine* : The Law of Ukraine dated 23 June 2005 No. 2713-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (accessed at 23 March 2024).

10. Honcharenko, O. H. (2012), "Peculiarities of the formation of the internal labor market of the State Criminal and Executive Service of Ukraine", *University scientific notes*, No. 3, pp. 562–566.

11. Ukrainian SSR (1991), *On making changes and additions to the Code of Labor Laws of the Ukrainian SSR during the republic's transition to a market economy* : Law of the Ukrainian SSR dated 20 March 1991 No. 871-12, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-12#Text> (accessed March 23 2024).

12. Ukrainian SSR (1970), *Correctional Labor Code of Ukraine* : Law of the Ukrainian SSR dated 23 December 1970 No. 3325-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07#Text> (accessed at 23 March 2024).

13. Lytvyniuk, K. (2021), "Legal regulation of mobbing: national and international experience (part 1)", *Yurfem.ua: Association of Women Lawyers of Ukraine*, available at: <https://yurfem.com.ua/pravove-reguluvannya-mobingu-ch-1/>. (accessed at 23 March 2024).

14. Ukraine (2022), *To the Municipal Non-Profit Enterprise "Dubrovytska District Stomatological Polyclinic" of the Dubrovnik City Council on recognition as illegal and cancellation of the order on dismissal, reinstatement, collection of the amount of average earnings for the period of forced absenteeism* : Decision of Dubrovytskyi District Court of Rivne Oblast dated 2 August 2022 No. 949/175/21, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105595313>. (accessed at 23 March 2024).

15. Ukraine (1993), *On Collective Agreements and Agreements* : The Law of Ukraine dated 1 July 1993 No. 3356-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (accessed at 23 March 2024).

16. Kyseliov, D. (2022), "The issue of labor regulation under martial law", *The system of Ukraine and its role in the development of a legal and social state* : Materials of the IX All-Ukrainian Correspondence Scientific and Practical Conference (Chernihiv, June 17, 2022), Academy of SPS, Chernihiv, pp. 58–62.

УДК 346.9

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.040

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права та процесу
юридичного факультету,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Андрущенко Т. С.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права та процесу
юридичного факультету,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-5128-3261

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано акти законодавства, які є підставою господарсько-правової відповідальності. Акцентовано увагу на тому, що питання господарсько-правової відповідальності передбачено як кодифікованими актами, так і спеціальним законодавством України, яке регулює окремі напрями господарської діяльності та відповідальність за порушення її норм.

Ключові слова: *правове регулювання, юридична відповідальність, адміністративно-господарські санкції, ліцензування господарської діяльності, публічні закупівлі, правопорушення, штраф, неустойка, відшкодування збитків, притримання, оперативно-господарські санкції, економічна конкуренція.*

Постановка проблеми. Поступова інтеграція України до європейського співтовариства, а також стрімкий розвиток економіки та активна діяльність суб'єктів господарювання обумовлюють потребу постійного вдосконалення господарського законодавства у сфері дотримання умов договору суб'єктами господарювання. Конституцією України закріплено право кожного займатись не забороненою законом підприємницькою діяльністю [1], а важливе місце серед юридичних гарантій законності у сфері господарювання, безперечно, посідає господарсько-правова відповідальність.

Господарсько-правова відповідальність має свою специфіку, оскільки господарські правовідносини відрізняються від інших видів правовідносин, базуються на принципах свободи підприємни-

цької діяльності, незалежності суб'єктів господарювання в ухваленні рішень, автономності у виборі напрямів і методів роботи тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові доробки з проблем правового регулювання господарської відповідальності трапляються в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: М. Агарков, С. Братусь, О. Вінник, О. Віхров, Л. Жук, О. Домбровська, Л. Лунц, В. Мамутов, Х. Мак Грегор, В. Овсієнко, В. Опришко, В. Щербина, В. Фіш, Г. Шварц та ін.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання господарської відповідальності в Україні на підставі аналізу змісту кодифікованих та спеціальних законів.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на різноманіття господарських правовідносин, їх правове регулювання здійснюється значною кількістю нормативно-правових актів. Разом з цим відповідно до ч. 1 ст. 216 Господарського кодексу України особливість господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері господарювання полягає в тому, що її юридичною підставою може бути не лише закон (нормативно-правовий акт уповноважених органів держави), а й укладений з дотриманням вимог закону договір [2].

Описуючи систему актів законодавства, що передбачають підстави та види відповідальності за господарські правопорушення, розглянемо групу законодавчих актів (кодифікованих та некодифікованих):

1) кодифіковані закони України:

– Господарський кодекс України, зокрема: розділ V «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання» (статті 216-257), що містить глави, які регулюють відносини щодо відшкодування збитків у сфері господарювання; розкривають поняття, розміри, види та порядок застосування штрафних, оперативно-господарських санкцій і адміністративно-господарських санкцій. Окрема глава присвячена регулюванню відповідальності суб'єктів господарювання за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства [2];

– Цивільний кодекс України, зокрема: стаття 22 «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди»; стаття 23 «Відшкодування моральної шкоди»; глава 19

«Позовна давність» (статті 256-268); глава 29 «Захист права власності» (статті 386-394); глава 49 «Забезпечення виконання зобов'язання»: параграф 2 «Неустойка» (статті 549-552), параграф 7 «Притримання» (статті 594-597); глава 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання» (статті 610-625); глава 82 «Відшкодування шкоди» (статті 1166-1211¹) тощо [3];

– закони України:

– «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» від 14.10.1994 № 208/94-ВР [4] встановлює відповідальність юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (суб'єктів містобудування) за правопорушення у сфері містобудівної діяльності (Стаття 2. Відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності). Правопорушеннями у сфері містобудівної діяльності є протиправні діяння (дії чи бездіяльність) суб'єктів містобудування – юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених законодавством, державними стандартами і правилами;

– «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 № 543/96-ВР [5] регулює договірні правовідносини між платниками та одержувачами грошових коштів щодо відповідальності за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань. Платники грошових коштів сплачують на користь одержувачів цих коштів за прострочку платежу пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін (стаття 1). Суб'єктами зазначених правовідносин є підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та господарювання, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності;

– «Про внесення змін до деяких законів України, що передбачають безспірне списання (стягнення) коштів з рахунків юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності у банках» від 18.11.1997 № 642/97-ВР [6]. З метою обмеження застосування уповноваженими органами державної влади права безспірного списання (стягнення) коштів, що знаходяться на рахунках юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності в банках;

– «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14.01.2000 № 1393-XIV [7] встановлює правові та організаційні засади вилучення з обігу, переробки, утилізації, знищення або подальшого використання неякісної та небезпечної продукції суб'єктами господарювання з метою недопущення негативного впливу такої продукції на життя, здоров'я людини, майно і довкілля. Статтею 22 встановлено, що особи, винні в порушенні законодавства про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільну, кримінальну відповідальність;

– «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [8] визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків. Відповідно до статті 58 банк відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном відповідно до законодавства;

– «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII [9] закріплено накладення штрафів на суб'єктів господарювання за порушення законодавства про захист прав споживачів. Так, стаття 23 встановлює, що в разі порушення законодавства про захист прав споживачів суб'єкти господарювання сфери торговельного та інших видів обслуговування несуть відповідальність, наприклад, за: відмову споживачу в реалізації його прав; виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів стосовно безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів і навколишнього природного середовища; реалізацію товару, строк придатності якого минув тощо. За різні види порушень передбачена відповідальність у виді штрафу у кратному розмірі (п. 1 ч. 1 ст. 23: у десятикратному розмірі), або у відсотках (п. 8, п. 11 ч. 1 ст. 23: 1–10 %; п. 7 ч. 1 ст. 23: 30 %; п. 6, п. 11 ч. 1 ст. 23: 100 %; п. 10 ч. 1 ст. 23: 200 %; п. 4 ч. 1 ст. 23: 300 %; п. 4 ч. 1 ст. 23: 500 %), або у співвідношенні до неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (п. 7, п. 10, п. 11 ч. 1 ст. 23: 5 НМДГ; п. 4 ч. 1 ст. 23: 10 НМДГ; п. 6, п. 9 ч. 1 ст. 23: 20 НМДГ; п. 5 ч. 1 ст. 23: 25 або 50 НМДГ; п. 5 ч. 1 ст. 23: 100 НМДГ; п. 12 ч. 1 ст. 23:

500 НМДГ). При цьому базою нарахування розміру штрафів відповідно до змісту статті 23 Закону можуть бути: вартість продукції; вартість виготовленої або одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги; вартість реалізованої продукції за попередній календарний місяць; вартість виконаної роботи (наданої послуги);

– «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VIII [10] регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності.

Статтею 20 зазначеного закону регулюються питання відповідальності за порушення законодавства у сфері ліцензування під час провадження господарської діяльності. Так, відповідальність може настати за:

- провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, без ліцензії;
- провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, у період зупинення дії ліцензії повністю або частково;
- невиконання ліцензіатом розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов;
- порушення ліцензіатом строку повідомлення про всі зміни даних, зазначених у заяві та документах, та за наявності контролю за діяльністю ліцензіата.

За визначені види порушень відповідальність настає згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення.

– «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III [11] визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності. Закон спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин. Містить спеціальний розділ, що викремлює 21 вид порушень законодавства про захист економіч-

ної конкуренції (ст. 50). Цим законом чітко визначена відповідальність у таких формах (ст. ст. 52-55):

– штрафи: у відсотках (до одного; до п'яти або до десяти відсотків доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф) або в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян (у розмірі 1200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– примусовий поділ: за зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку;

– відшкодування збитків: шляхом звернення до господарського суду із заявою про її відшкодування;

– «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII [12] визначає правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад. Цей закон також безпосередньо пов'язаний із законом про «Про захист економічної конкуренції», оскільки відповідно до п. 4. ч. 1. ст. 17 цього закону суб'єкт господарювання позбавляється можливості брати участь у процедурі закупівлі протягом останніх трьох років у разі, якщо він притягувався до відповідальності за порушення, пов'язані із вчиненням антиконкурентних узгоджених дій, що стосуються спотворення результатів тендерів (п. 4. ч. 2. ст. 6; п. 1 ст. 50). Статтею 44 встановлені загальні засади відповідальності у сфері публічних закупівель;

– «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 № 236/96-ВР [13] визначає правові засади захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, яка полягає у:

– штрафних санкціях (до п'яти відсотків доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єкта господарювання за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф);

– відшкодуванні збитків (шляхом звернення до господарського суду із заявою про її відшкодування);

– вилученні товарів (із неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання);

– спростуванні неправдивих, неточних або неповних відомостей (через звернення до органів Антимонопольного комітету України).

Висновки. Отже, особливості правового регулювання інституту господарсько-правової відповідальності в Україні складається з низки нормативно-правових актів рівня законів. Основи такої відповідальності закладені кодифікованими джерелами: Господарським кодексом України та Цивільним кодексом України. Порядок притягнення до відповідальності за господарські правопорушення закріплені у Кодексі України про адміністративні правопорушення, зміст якого у цьому контексті, на наш погляд, потребує окремої уваги.

У цій статті проаналізовано лише основні, базові, спеціальні закони, що встановлюють підстави господарської відповідальності за порушення у сфері господарської діяльності, виражених у різних формах, основними з яких є: штрафи; безспірне списання (стягнення) коштів з рахунків; примусовий поділ; відшкодування збитків; вилучення товарів тощо.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

4. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від 14.10.1994 р. № 208/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

5. Про відповідальність за несвочасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22.11.1996 р. № 543/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

6. Про внесення змін до деяких законів України, що передбачають безспірне списання (стягнення) коштів з рахунків юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності у банках : Закон України від

18.11.1997 р. № 642/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

7. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14.01.2000 р. № 1393-ХІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

9. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

10. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

11. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

12. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92219?find=1&text> (дата звернення: 12.03.2024).

13. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

Nishchymna S.,

Doctor of Sciences (Law), Head of the Department of Administrative, Civil and Economic Law and Process Faculty of Law, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Andrushchenko T.,

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Civil and Commercial Law and Process Faculty of Law, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5128-3261

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC LIABILITY ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE

The article analyzes legislative acts that are the basis of economic and legal responsibility. Attention is focused on the fact that issues of economic and legal

responsibility are regulated both by codified acts: *The Economic Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, and special laws. The Economic Code of Ukraine has a section "Liability for offenses in the field of business", which regulates relations regarding compensation for losses in the field of business; reveal the concepts, sizes, types and procedure of applying fines, operational-economic sanctions and administrative-economic sanctions.*

The Civil Code of Ukraine contains a number of chapters and articles devoted to compensation for damages; compensation for moral damage; protection of property rights; penalty, withholding, etc. as a form of economic and legal liability. The Code of Ukraine on Administrative Offenses regulates the general procedure for prosecution for offenses in the field of business. Special legislation of Ukraine regulates certain areas of economic activity and liability for violation of its norms, for example: liability for offenses in the field of urban planning; responsibility for untimely fulfillment of monetary obligations; responsibility in the field of public procurement; responsibility for the use of low-quality and dangerous products; responsibility for violation of banking norms; responsibility for violations in the field of consumer rights protection; responsibility for violation of license terms of economic activity, etc.

Key words: *legal regulation, legal responsibility, administrative and economic sanctions, licensing of economic activity, public procurement, offense, fine, penalty, reparation, detention, operational and economic sanctions, economic competition.*

References

1. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Textt> (accessed 12 March 2024).

2. Ukraine (2003), *The Electoral Code of Ukraine* : Code of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 12 March 2024).

3. Ukraine (2003), *The Civil Code of Ukraine* : Code of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 12 March 2024).

4. Ukraine (1994), *On responsibility for offenses in the field of urban planning* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 March 2024).

5. Ukraine (1996), *On responsibility for untimely fulfillment of monetary obligations* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 March 2024).

6. Ukraine (1997), *On the introduction of changes to some laws of Ukraine, which provide for the undisputed debiting (recovery) of funds from the accounts of legal entities and natural persons – subjects of*

entrepreneurial activity in banks : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642/97-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 March 2024).

7. Ukraine (2000), *On removal from circulation, processing, disposal, destruction or further use of low-quality and dangerous products* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text> (accessed 12 March 2024).

8. Ukraine (2000), *On banks and banking activity* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (accessed 12 March 2024).

9. Ukraine (1991), *On the protection of consumer rights*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (accessed 12 March 2024).

10. Ukraine (2015), *On licensing of economic activities* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (accessed 12 March 2024).

11. Ukraine (2001), *On the protection of economic competition* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (accessed 12 March 2024).

12. Ukraine (2015), *On public procurement* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19?find=1&text> (accessed 12 March 2024).

13. Ukraine (1996), *On protection from unfair competition* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 March 2024).

УДК 34:005.591:796

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.050

Пузирна Н. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7297-0829

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ: МІЖНАРОДНІ Й НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена правовому регулюванню фізичного виховання та спорту. Зазначено, що у сучасному суспільстві актуальними є проблеми відповідності внутрішнього законодавства нашої країни про фізичне виховання та спорт основним принципам і нормам міжнародного права та міжнародним договорам України. Звернено увагу на те, що сьогодні у сфері фізичного виховання та спорту залишається наявною проблема правових колізій та суперечностей окремих положень законодавства України.

Ключові слова: *правове регулювання, фізичне виховання, фізична культура, спорт, законодавство.*

Постановка проблеми. У світовій практиці питання правового регулювання відносин фізичного виховання та спорту завжди викликали неабиякий інтерес. І це не випадково, адже майже у всіх державах розвиток фізичного виховання та спорту як суспільного явища відбувається за великої уваги органів державної влади, враховуючи її інтерес до підтримки суспільного здоров'я кожної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правове регулювання фізичного виховання та спорту було предметом дослідження таких учених, як: В. А. Базенко, М. А. Журба, В. П. Корж, М. П. Костенко, М. О. Олійник, Ю. М. Шкреттій. Проте слід зазначити, що питання правового регулювання фізичного виховання та спорту в контексті міжнародного й національного законодавства є недостатньо дослідженими.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження міжнародних і національних аспектів правового регулювання фізичного виховання та спорту.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання фізичного виховання та спорту являє собою сукупність нормативно-правових актів, обумовлених специфікою спортивної діяльності. Основними міжнародними нормативно-правовими актами у сфері фізичного виховання та спорту є Європейська хартія спорту для всіх 1976 року, Міжнародна хартія фізичного виховання, фізичної активності та спорту 1978 року, Кодекс спортивної етики «Справедлива гра – шлях до перемоги» 1985 року, Спортивна хартія Європи 1992 року, Декларація прав та обов'язків спортсменів 2018 року тощо.

Грунтуючись на положеннях вищевказаних документів, різні країни, залежно від специфіки соціально-економічного і політичного устрою, формують умови для розвитку фізичної культури та спорту, для створення, відновлення і поповнення ресурсної бази як основи функціонування [1, с. 156–157].

Так, Європейська хартія спорту для всіх 1976 року визнала право кожної людини на заняття спортом – важливий фактор розвитку особистості, що потребує підтримки суспільства. Хартія також закріплює обов'язкові принципи відсутності політики у сфері спорту. Хартія проголосила принципи загальнодоступності спорту, чесного дотримання правил і толерантності, захисту людської гідності та неприпустимості експлуатації спортсменів [2].

Відповідно до Міжнародної хартії фізичного виховання, фізичної активності та спорту [3] кожна людина має фундаментальне право на доступ до фізичного виховання, фізичної активності та спорту без будь-якої дискримінації за етнічним походженням, статтю, сексуальною орієнтацією, мовою, релігією, політичними чи іншими переконаннями, національним або соціальним походженням, майновим станом чи будь-якою іншою ознакою (п. 1.1). Кожна людина повинна мати можливість за допомогою фізичного виховання, фізичної активності та спорту досягти рівня, який відповідає її здібностям та інтересам(п. 1.6).

Спортивна хартія Європи однією зі своїх цілей вказує захист і розвиток моральної та етичної бази спорту, створення гарантії спортсменам і спортсменкам від їх експлуатації з метою політичної, комерційної та фінансової наживи. А поняття «спорт» визначає як будь-яку форму рухової активності, що має

організований або спонтанний характер і спрямована на вдосконалення фізичного і психічного стану, на розвиток суспільних відносин та на досягнення результатів у змаганнях усіх рівнів [4].

До основних принципів Кодексу спортивної етики закладено міркування етичного характеру, спрямовані на дотримання справедливої гри, і є невід'ємною частиною, а не факультативними елементами всієї спортивної діяльності, спортивної політики, політики управління та застосовуються в усіх сферах як рекреаційної, так і спортивної діяльності. Кодекс забезпечує міцну етичну основу для боротьби з негативними проявами у суспільстві, які підривають традиційну основу спорту, – основу, побудовану на справедливій грі, товаристві та добровільному русі. Основною турботою та метою Кодексу є справедлива гра у спорті для дітей та юнацтва, маючи на увазі, що завтра вони стануть дорослими учасниками та спортивними зірками. Кодекс призначається для установ і дорослих осіб, які мають прямий чи опосередкований вплив на залучення молоді до участі у спорті. Кодекс містить положення про права дітей та юнацтва брати участь і насолоджуватися спортивною діяльністю, а також обов'язки установ і дорослих осіб поширювати правила справедливої гри та забезпечувати повагу цих прав [5].

Декларація прав та обов'язків спортсменів, схвалена у жовтні 2018 року на сесії МОК у Буенос-Айресі, підготовлена на підставі Загальної декларації прав людини, інших всесвітньо визнаних норм і принципів у галузі дотримання прав людини та спрямована на розвиток олімпійського руху. Зміст Декларації дає розуміння і застосування положень про права та обов'язки спортсмена [6].

Держава створює умови для правового захисту інтересів громадян у сфері фізичної культури і спорту, розвиває фізкультурно-спортивну індустрію та інфраструктуру, заохочує прагнення громадян зміцнювати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя [7, с. 12].

В Україні правове регулювання у сфері фізичного виховання і спорту регулюється великою кількістю нормативно-правових актів, зокрема: Конституцією України, законами України «Про фізичну культуру і спорт», «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень

в Україні», «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», «Про антидопінгову діяльність у спорті» тощо.

Відповідно до ст. 49 Конституції України [8] держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту. Своєю чергою науковці зауважують, що державні гарантії, які забезпечують розвиток фізичної культури і спорту, розуміються як складова права на охорону здоров'я [9, с. 107].

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [10] визначає, що фізичне виховання різних груп населення – це напрям фізичної культури, пов'язаний з процесом виховання особи, набуттям нею відповідних знань та умінь з використання рухової активності для всебічного розвитку, оздоровлення та забезпечення готовності до професійної діяльності та активної участі в суспільному житті; спорт своєю чергою визначений як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та інших підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них (ст. 1).

Закон України «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні» забезпечує правове регулювання відносин, спрямованих на розвиток олімпійського та паралімпійського руху в Україні, гарантує державну підтримку його учасникам. Метою Закону є сприяння створенню передумов для успішної підготовки та участі членів збірних команд України в Олімпійських, Паралімпійських іграх, вихованню молоді засобами спорту в дусі олімпізму, залученню населення до здорового способу життя, зростанню міжнародного авторитету держави [11].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» спорт – рід занять фізичних осіб, спрямованих на виявлення та уніфіковане порівняння шляхом проведення змагань за встановленими правилами їхніх досягнень у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовці, набутих під час навчально-тренувального процесу [12]. Констатуємо факт право-

вої колізії у визначенні поняття «спорт» у цьому Законі та в Законі України «Про фізичну культуру і спорт».

Закон України «Про антидопінгову діяльність у спорті» [13] визначає правові та організаційні засади провадження антидопінгової діяльності в Україні, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування, обов'язки відповідних закладів, установ, організацій та фізичних осіб щодо запобігання застосуванню й поширенню допінгу у спорті.

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115 була затверджена Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року, метою якої є визначення провідної ролі фізичної культури і спорту як важливого фактору здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві [14].

У 2020 році була ухвалена і затверджена Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року, метою якої є формування у населення культури здорового способу життя, створення умов для розвитку сучасної і доступної спортивно-оздоровчої інфраструктури, збільшення кількості населення, яке регулярно займається руховою активністю, забезпечення підготовки, участі національної збірної команди в іміджевих змаганнях, сприяння входженню України до числа кращих спортивних держав світу [15].

Таким чином, нормативно-правове регулювання у сфері фізичної культури та спорту є законодавчою опорою і виступає певним зобов'язанням держави щодо регулювання галузі. Практично серед усіх національних законів, які регулюють спортивну діяльність, можна виділити спільні риси, незважаючи на їхню різну специфіку та різноплановість. Серед таких, що стосуються управління державною політикою, відзначають: декларацію значимості фізичної культури та спорту для держави і суспільства; визначення джерел фінансування та ресурсно-

го забезпечення галузі; визначення державних органів управління сферою фізичної культури і спорту, повноваження місцевих органів влади стосовно цієї сфери [16, с. 329]. Крім національних законів, необхідно відзначити наявність різноманітних національних програм та концепцій розвитку в зарубіжних країнах; у багатьох з них окремо ухвалено концепції розвитку спорту вищих досягнень і підготовки спортивних збірних команд (США, Велика Британія, Канада, Франція) [17, с. 52].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що на сьогодні фізичне виховання і спорт є невід'ємною частиною життя не тільки кожної людини, а й кожної країни. Виникнення і становлення міжнародного спортивного руху, олімпійського спорту, створення та утвердження інститутів спорту, а також творення нормативно-правової бази має глибоку й неоднозначну історію. За цей час міжнародна спільнота вибудувала чітку ієрархічну структуру спортивних організацій як на міжнародному, так і на внутрішньому національному рівнях, із власним законодавством. Стосовно сучасного законодавства України, яке регламентує правові відносини у сфері фізичного виховання та спорту, то на сьогодні воно є далеким від моделі міжнародних стандартів у цій галузі, хоча і перебуває в активній фазі формування нової державної політики.

Слід зазначити, що у сучасному суспільстві актуальними є проблеми відповідності внутрішнього законодавства нашої країни про фізичне виховання та спорт основним принципам і нормам міжнародного права та міжнародним договорам України. Наявна також проблема правових колізій та протиріч окремих положень законодавства у сфері фізичного виховання та спорту. Тому важливим завданням у цьому контексті, на наш погляд, має стати робота щодо створення єдиного системного нормативно-правового акта, зокрема Кодексу фізичного виховання та спорту, метою якого має стати регулювання відносин у галузі системи охорони здоров'я, освіти, фізичного виховання та спорту.

Список використаних джерел

1. Базенко В. А. Європейський досвід управління розвитком фізичної культури та спорту на місцевому рівні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип.1 (50). Ч. 1. С. 156–165.

2. Європейська хартія спорту для всіх. Council of Europe. Committee of Ministers. URL: <https://rm.coe.int/16804c9dbb> (дата звернення: 22.04.2024).

3. Міжнародна хартія фізичного виховання та спорту: Хартія ООН з питань освіти, науки та культури від 21.11.1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_350#Text (дата звернення: 22.04.2024).

4. Спортивна хартія Європи: постанова Ради Європи від 15.05.1993 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/european-sports-charter-and-humanrights-in-sport-resolutions-adopted-at-conference-of-ministers> (дата звернення: 22.04.2024).

5. Кодекс спортивної етики. Справедлива гра – шлях до перемоги. Комітет міністрів Ради Європи, 1985 р. URL: <http://ww.roc.n^eaiWfairplau/documents/sportivny-kodeksfeur/> (дата звернення: 22.04.2024).

6. Декларація прав та обов'язків спортсменів 2018 року. URL: <https://olympics.com/athlete365/ru/декларация-о-правах-и-обязанностях-сп/> (дата звернення: 22.04.2024).

7. Костенко М. П. Законодавче та нормативно-правове забезпечення розвитку спорту вищих досягнень в Україні. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту*: зб. наук. праць. Київ: Науковий світ, 2003. С. 12–17.

8. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

9. Конституція України. Науково-практичний коментар: станом на 20 травня 2018 р. / Я. О. Берназюк, А. Г. Бірюкова, Ю. О. Буглак та ін.; за заг. ред. К. І. Чижмар, О. В. Лавриновича. Київ: Професіонал, 2018. 296 с.

10. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14. Ст. 80.

11. Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні: Закон України від 14 вересня 2000 року № 1954-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 43. Ст. 370.

12. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань: Закон України від 3 листопада 2015 року № 743- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 51. Ст. 472.

13. Про антидопінгову діяльність у спорті: Закон України від 26 січня 2022 року № 2011-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 14. Ст. 33.

14. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року : постановва Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-п#Text> (дата звернення: 22.04.2024).

15. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року : постановва Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 р. № 1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-п#Text> (дата звернення: 22.04.2024).

16. Hoekman R., Breedveld K., Kraaykamp G. Providing for the rich? The effect of public investments in sport on sport (club) participation of vulnerable youth and adults. *European Journal for Sport and Society*. 2017. № 14 (4). P. 327–347.

17. Журба М. А. Зарубіжний досвід державного регулювання сфери фізичної культури і спорту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 79. С. 51–57.

Puzyrna N.,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public and Private Law,
Chernihiv Polytechnic National University,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7297-0829

LEGAL REGULATION OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS: INTERNATIONAL AND NATIONAL ASPECTS

The article addresses to the legal regulation of physical education and sports. In the course of the analysis, the article identifies international and national aspects of such regulation, as well as trends in the development of the legal framework in the system of physical education and sports development. International standards in the field of physical education and sports were analyzed, in particular: The International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport, the European Charter of Sport, the European Charter of Sport for All, the Code of Sports Ethics, the Declaration of the Rights and Responsibilities of Athletes, etc. The national aspects of legal regulation of physical education and sports were identified in the context of the analysis of the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine “On Physical Culture and Sports”, “On Support of the Olympic, Paralympic Movement and High Performance Sports in Ukraine”, “On Prevention of the Impact of Corruption Offenses on the Results of Official Sports Competitions”, “On Anti-Doping Activities in Sports”, and other legal acts. A retrospective analysis of the regulatory and legal support for the development of physical education and sports allowed us to trace the formation of the main

priorities of social development and the requirements for regulatory implementation in the legislation of Ukraine.

The basic priorities of the world's leading experience in the development of physical education and sports and the possibility of its application in Ukraine are identified. It is concluded that today physical education and sports are an integral part of life not only of every person, but also of every country. It is noted that in modern society, the problems of compliance of our country's domestic legislation on physical education and sports with the basic principles and norms of international law and international treaties of Ukraine are relevant. The author emphasizes that today in the field of physical education and sports there is still a problem of legal conflicts and contradictions of certain provisions of Ukrainian legislation.

Key words: *legal regulation, physical education, physical culture, sports, legislation.*

References

1. Bazenko, V. A. (2017), "European experience in managing the development of physical culture and sports at the local level", *Efficiency of public administration*, Issue 1 (50), Part 1, pp. 156–165.

2. The European Charter of Sport for All, Council of Europe, Committee of Ministers, available at: <https://rm.coe.int/16804c9dbb> (accessed 22 April 2024).

3. International Charter of Physical Education and Sport: The UN Charter on Education, Science and Culture dated 21 November 1978, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_350#Text (accessed 22 April 2024).

4. The European Charter of Sport: a resolution of the Council of Europe dated 15 May 1993, available at: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/european-sports-charter-and-humanrights-in-sport-resolutions-adopted-at-conference-of-ministers> (accessed 22 April 2024).

5. Code of Sports Ethics. Fair play is the way to victory. Committee of Ministers of the Council of Europe, 1985, available at: <http://ww.roc.n^eaiWfair-plau/documents/sportivny-kodeksfeyr/> (accessed 22 April 2024).

6. Declaration of Rights and Responsibilities of Athletes (2018), available at: <https://olympics.com/athlete365/ru/декларация-о-правах-и-обязанностях-сп/> (accessed 22 April 2024).

7. Kostenko, M. P. (2003), "Legislative and Regulatory Support for the Development of High Performance Sports in Ukraine", *Actual problems of physical culture and sports : a collection of scientific papers. proceedings*, The scientific world, Kyiv, pp. 12–17.

8. The Constitution of Ukraine dated 28 June 1996, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 30, Art. 141.

9. Bernaziuk, Ia. O., Biirukova, A. H., Buhlak, Yu. O. (2018), The Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary: dated 20 May 2018 / in Chyzhmar, K. I. and Lavrynovych, O. V., Professional, Kyiv.

10. Ukraine (1994), On Physical Culture and Sports : Law of Ukraine dated 24 December 1993, No. 3808-XII, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 14, Art. 80.

11. Ukraine (2000), On supporting the Olympic and Paralympic Movement and sports of higher achievement in Ukraine : Law of Ukraine dated 14 September 2000, No. 1954-III, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 43, Art. 370.

12. Ukraine (2015), On Preventing the Influence of Corruption Offenses on The Results of Official Sports Competitions : Law of Ukraine dated 3 November 2015, No. 743- VIII, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 51, Art. 472.

13. Ukraine (2023), On Anti-Doping Activities in Sports : Law of Ukraine dated 26 January 2022, No. 2011-IX, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 14, Art. 33.

14. Ukraine (2017), *On approval of the State Targeted Social Program for the Development of Physical Culture and Sports for the period up to 2024* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 1 March 2017, No. 115, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-п#Text> (accessed 22 April 2024).

15. Ukraine (2020), *On Approval of the Strategy for the Development of Physical Culture and Sports for the period up to 2028* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 4 November 2020, No. 1089, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-п#Text> (accessed 22 April 2024).

16. Hoekman, R., Breedveld, K. and Kraaykamp, G. (2017), "Providing for the rich? The effect of public investments in sport on sport (club) participation of vulnerable youth and adults", *European Journal for Sport and Society*, No. 14 (4), pp. 327–347.

17. Zhurba, M. A. (2017), "Foreign experience of state regulation of physical culture and sports", *Current issues of state and law*, Issue 79, pp. 51–57.

УДК 340.142(094):34.05-047.44

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.060

Пузирний В. Ф.,

доктор юридичних наук, професор,
проректор з освітньо-наукової роботи,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5692-2990;

Керноз Н. Є.,

старший викладач кафедри публічного та приватного права,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-8174-4057;

Стрельцова О. О.,

здобувачка вищої освіти 4 курсу юридичного факультету,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0002-5799-7844

«НАКАЗ», «СУДОВИЙ НАКАЗ», «ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИЙ НАКАЗ» ЯК ВИКОНАВЧІ ДОКУМЕНТИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена порівняльно-правовому аналізу положень законів України «Про виконавче провадження», «Про Конституційний Суд України», «Про третейські суди», «Про міжнародний комерційний арбітраж», Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України у контексті розкриття проблематики правових категорій «наказ», «судовий наказ», «забезпечувальний наказ», «виконавчий документ» з огляду на оновлені норми національного процесуального законодавства щодо вимог до їх змісту, розмежування та особливостей виконання.

Ключові слова: наказ, судовий наказ, забезпечувальний наказ, виконавчий документ, виконавче провадження, процесуальне законодавство, судове рішення.

Постановка проблеми. В Україні 2016 рік ознаменувався початком проведення конституційної судової реформи щодо правосуддя, яка суттєво вплинула на зміни національного процесуального законодавства, важливим завданням якої була комплексна уніфікація оновленої термінології, що сприяло б забезпеченню єдності правозастосування. Не оминула реформа й виконавче провадження як проблемну завершальну стадію судового провадження, основним призначенням якої є вико-

нання саме судових рішень. Проте дослідження оновлених положень законів України «Про виконавче провадження», «Про Конституційний Суд України», Господарського та Цивільного процесуальних кодексів України щодо легального визначення широковживаних у різних видах судочинства (господарському, цивільному, конституційному) правових категорій «наказ», «судовий наказ», «забезпечувальний наказ», «виконавчий документ» вказує на їхнє різне змістове навантаження залежно від нормативно-правового акта, який їх закріплює. У зв'язку з цим виникла необхідність у розмежуванні вказаних суміжних термінів через їх законодавчу колізійність (суперечність й невідповідність) та, як наслідок, проблемність правозастосування. Усунення правових прогалин сприятиме вдосконаленню правового регулювання досліджуваних відносин, єдності правозастосування вказаних правових категорій та логічно завершить розпочату уніфікацію оновленої термінології процесуального законодавства як одного із завдань конституційної судової реформи 2016 року.

Мета статті полягає у здійсненні порівняльно-правового аналізу суміжних правових категорій, які застосовуються на стадії виконавчого провадження, – «наказ», «судовий наказ», «забезпечувальний наказ», «виконавчий документ» з огляду на оновлені норми національного процесуального законодавства, дослідження вимог до їх змісту, розмежування та особливостей виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У юридичній науці проблеми правового врегулювання виконавчих документів у національному судочинстві досліджували у своїх працях такі вчені, як І. Андронов, О. Водянніков, С. Дусановський, Н. Керноз, Т. Мілова та інші.

Виклад основного матеріалу. Положеннями статті 129 Конституції України обов'язковість судового рішення закріплено як одну з основних засад судочинства. При цьому з 30.09.2016 у статті 129-1 Основного Закону держави наголошено саме на обов'язковості виконання судового рішення. Виконавче провадження законодавчо виписано завершальною стадією судового провадження, тому насамперед необхідно порозумітися з примусовим виконанням тих судових рішень, щодо яких через

правові прогалини в їхньому визначенні, тлумаченні, розмежуванні й правовозастосуванні виникає проблемність виконання.

Виконавче провадження як сукупність послідовних дій має свій початок, який неможливий без виконавчого документа. Тому варто дослідити чинну розгалужену нормативну-правову базу, зокрема Закон України «Про виконавче провадження» (далі – Закон України № 1404-VIII), в якому у статті 3 закріплено вичерпний перелік виконавчих документів. Однак у контексті досліджуваної проблематики (щодо виконання саме судових рішень) звертаємо увагу на такі виконавчі документи, вписані в частині першій вищевказаної статті:

по-перше, *«виконавчі листи та накази, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України»* [1], які потребують уточнення, оскільки з аналізу законів України «Про третейські суди», «Про міжнародний комерційний арбітраж», Господарського та Цивільного процесуальних кодексів (далі – ГПК та ЦПК) «наказ» вживається виключно в господарському процесі з 05.07.2001 як рудимент ГПК України;

по-друге, *судові накази, що з 05.10.2016 до 15.12.2017 не були зазначені у переліку, попри положення чинного на той час ЦПК України, що створювало колізію (суперечності) норм права й ускладнювало його виконання;*

по-третє, *«ухвали, постанови судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом»* лише з 15.12.2017 отримали уніфіковані визначення в цивілістичному судочинстві;

по-четверте, *«рішення Європейського суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини"...*».

Вимоги до виконавчого документа вписані у спеціальній нормі – статті 4 вищевказаного Закону України № 1404-VIII.

Попри це у статтях 159, 327 ГПК і статтях 172, 431 ЦПК України вживаються термінологічні звороти: «...в Єдиному державному реєстрі судових рішень та Єдиному державному реєстрі виконавчих документів», «наказ (виконавчий лист), судовий наказ... мають відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом» [2; 3]. Із цих положень очевидним є те, що «судові рішення» й «виконавчі документи» взаємопов'язані, але не є тотожними поняттями, тому для правильного правозастосування потребують уточнення щодо їх змістового навантаження.

За приписами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» та його новел «виконавчі листи в електронній формі викладаються з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі за текстом – ЄСІТС), оприлюднюються в порядку, визначеному Положенням про ЄСІТС та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), та підписуються електронним підписом судді...» [4]. Проте звертаємо увагу, що в чинних процесуальних кодексах зі змінами, внесеними в 2023 році, ця система має назву «Єдина судова інформаційно-комунікаційна система» (далі за текстом – ЄСІКС), проблемність впровадження якої досліджувалася співавторами [5].

ЄСІКС як «сукупність підсистем для оформлення і видачі виконавчих документів» у перші місяці запровадження себе виправдовувала, але на сьогодні не працює з невідомих причин. Зазначене впливає саме на подальший ефективний захист прав особи через несвоєчасність отримання виконавчих документів.

У зв'язку з відсутністю легального визначення поняття «виконавчий документ» після аналізу правового врегулювання вбачається за необхідне тлумачити його як акт правозастосування встановленої форми та змісту, на підставі якого орган чи уповноважена особа здійснює примусове виконання рішення суду чи іншого акта, визначеного у статті 3 Закону України № 1404-VIII. На перший погляд, перелік виконавчих документів є вичерпним, але системний аналіз законодавства, зокрема положень статті 78 Закону України «Про Конституційний Суд України», вказує на протилежне. Оскільки Велика палата Кон-

ституційного Суду України при розгляді конституційної скарги, вживаючи заходів щодо її забезпечення, у виняткових випадках з власної ініціативи наділена дискреційним повноваженням щодо видачі *забезпечувального наказу*, який також є виконавчим документом [6], проблемні аспекти якого досліджувалися співавтором окремо [7].

Отже, спершу важливо з'ясувати, як саме тлумачити правові категорії – «наказ», «судовий наказ», «забезпечувальний наказ», «виконавчий документ» – та розмежувати їх значення у судовому процесі, порівнявши вимоги до змісту.

Відповідно до положень частин першої статті 147 ГПК України, статті 160 ЦПК України судовий наказ є *«особливою формою судового рішення»*, що видається судом за результатами розгляду певних вимог, передбачених статтею 148 ГПК України, статтею 161 ЦПК України, саме в порядку наказного провадження. Принагідно зауважимо, що наказне провадження стало нововведенням господарського процесу з 15.12.2017, на відміну від цивільного, що було запроваджене ще з 01.09.2005. Разом з тим, як у частині першій статті 232 ГПК України, так і в частині першій статті 258 ЦПК України наводиться вичерпний перелік *видів судових рішень*, до якого з 15.12.2017 віднесено *судовий наказ*, хоча він не має жодного стосунку до позовного провадження. Досліджувані процесуальні кодекси закріплюють імперативну норму щодо викладення всіх судових рішень *«письмово в паперовій та електронній формах»*, тому очевидна помилковість закріплення законодавцем застарілої термінології щодо поняття «судовий наказ» як особливої форми судового рішення.

До того ж лише за приписами частини третьої статті 327 ГПК України «наказ, судовий наказ ... є виконавчими документами...» [2]. Для порівняння: згідно з частиною третьою статті 431 ЦПК України «виконавчий лист (*не наказ – від авторів*), судовий наказ... є виконавчими документами» [3].

Для полегшеного сприйняття пропонуємо викласти законодавчі вимоги до змісту досліджуваних правових категорій як виконавчих документів у таблиці.

Таблиця

Судовий наказ	Виконавчий документ	Забезпечувальний наказ
мас за змістом відповідати таким вимогам		
статті 155 ГПК[2], статті 168 ЦПК [3]	статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» [1]:	§ 46 Регламенту Конституційного Суду України (далі – КСУ) [8]:
назва і дата видачі документа й найменування органу (ПШБ та посада посадової особи), які видали (п. п. 1, 2);		
повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (ПШБ для фізичних осіб (далі за текстом – ФО) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для ФО), ідентифікаційний код ЮО в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України стягувача та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків стягувача та боржника (для ФО) за його наявності або номер і серія паспорта стягувача та боржника для ФО – громадян України, а також інші дані, якщо вони відомі суду, які ідентифікують стягувача та боржника (для ФО, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті), боржника (для ФО – платників податків) (п. п. 3, 4)	ПШБ або повна назва суб'єкта права на конституційну скаргу, місце його проживання (перебування) або місцезнаходження (п. 4);	
посилання на положення Закону, на підставі якого		
*підлягають задоволенню заявлені вимоги (п. 4);	згідно з якими видано (п. 5);	

Продовження табл.

<p>*сума грошових коштів, які підлягають стягненню, сума судових витрат, що сплачена заявником і підлягає стягненню на його користь з боржника (п. п. 5, 6);</p>	<p>резолютивна частина, що передбачає заходи примусового виконання рішень (пункт 5); забезпечувальні заходи (встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію) (пункт 6), у тому числі орган, посадова особа, на яких покладено виконання (п. 7);</p>	
<p>дата набрання рішенням законної сили (крім рішень, що підлягають негайному виконанню (пункти 6, 9); строк пред'явлення рішення до виконання (п. п. 7,10); *дата видачі судового наказу стягувачу (пункт 11); *повідомлення про те, що суд не розглядає обґрунтованість заявлених вимог стягувачем по суті (п. 7); *відомості про порядок та строки подання заяви про скасування судового наказу (п. 8);</p>	<p>підписи суддів КСУ, які голосували «за» та «проти» видання (п. 8), невідкладно направляється до органу, посадовій особі, на яких покладено його виконання, та суб'єкту права на конституційну скаргу</p>	
<p>складається і підписується суддею у двох примірниках, один залишається у суді, а другий видається під розписку або надсилається стягувачу до його електронного кабінету, а в разі відсутності – рекомендованим листом з повідомленням про вручення чи цінним листом з описом вкладеного після набрання ним законної сили [2; 3].</p>	<p><i>Виконавчий документ може бути видано у формі електронного документа, на який накладено кваліфікований електронний підпис згідно із законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [1]. Після набрання судовим рішенням законної сили виконавчий документ підлягає внесенню до Єдиного державного реєстру виконавчих документів [2; 3].</i></p>	<p>Контроль за його виконанням покладається на Секретаріат, який у разі невиконання негайно повідомляє Голову КСУ, за його відсутності – заступника Голови КСУ або суддю, який виконує обов'язки Голови КСУ, та суддю-доповідача у справі для винесення питання на обговорення на засіданні та прийняття рішення щодо реагування відповідно до законодавства [8].</p>

Отже, дослідження вимог, викладених у таблиці, дозволяє зробити висновок, що правові категорії «судовий наказ», «забезпечувальний наказ», «виконавчий документ» взаємопов'язані, але не тотожні.

Висновки. Після порівняльно-правового аналізу положень досліджуваних законів щодо звернення судових рішень до виконання констатуємо:

– по-перше, виконання судового рішення, ухваленого під час господарського судочинства, здійснюється на підставі *наказу*, на відміну від цивільного судочинства, підставою для виконання якого є *виконавчий лист*, що викладаються в електронній формі з використанням ЄСІКС, впровадження якої є проблемним і впливає на своєчасність отримання виконавчих документів, необхідних для подальшого ефективного захисту прав особи;

– по-друге, вважаємо недоцільним вживання в ГПК України терміна «наказ» та пропонуємо замінити його на «*виконавчий лист*», що сприятиме: а) усуненню правових колізій між процесами, б) уніфікації при виконанні судових рішень у цивільному судочинстві, в) відмежуванню від «наказу» як організаційно-розпорядчого чи розпорядчого документа в контексті положень Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України та інших законів;

– по-третє, пропонуємо виключити «наказ» з пункту 1 частини першої статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» з переліку виконавчих документів з подальшим приведенням пов'язаних нормативно-правових актів (насамперед – ГПК України) у відповідність із зазначеним;

– по-четверте, пропонуємо в частині першій статті 147 ГПК України, частині першій статті 160 ЦПК України замінити термінологічний зворот «особлива форма» на «особливий вид», що призведе до уніфікації положень про судовий наказ як різновид судового рішення в господарському й цивільному процесах;

– по-п'яте, положення частини четвертої статті 147 ГПК України, частини третьої статті 160 ЦПК України щодо виконання судового наказу «за правилами, встановленими для виконання судових рішень» є проблемними, оскільки *для виконання рішення суду першочергово необхідно отримати наказ чи виконавчий лист (залеж-*

но від судочинства), але при виконанні судового наказу це зайве, тому пропонуємо замінити їх нормами уніфікованого змісту: «Судовий наказ має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України "Про виконавче провадження"»;

— по-шосте, пропонуємо доповнити перелік виконавчих документів, закріплених у статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» пунктом 1-2 такого змісту: «Забезпечувальний наказ з урахуванням особливостей, що передбачені Законом України "Про Конституційний Суд України"».

Список використаних джерел

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n18> (дата звернення: 29.04.2024).

2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 29.04.2024).

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 29.04.2024).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Закон України від 27.04.2021 № 1416-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1416-20> (дата звернення: 29.04.2024).

5. Керноз Н. Є., Стрельцова О. О. Шостий показник таймменеджменту в Україні: переваги. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах воєнного стану* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 01.11.2023). Чернігів : ПАУ, 2023. С. 75–80.

6. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. Дата оновлення: 20.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 29.04.2024).

7. Керноз Н. Є. Забезпечувальний наказ в конституційному судочинстві України: проблемні аспекти. *Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина* : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених і студентів (м. Чернігів, 16–17 травня 2018 р.). Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2018. С. 103–106.

8. Регламент Конституційного Суду України, ухвалений Постановою Конституційного Суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018. Дата оновлення: 09.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#n12> (дата звернення: 29.04.2024).

Puzyrnyi V.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Vice Rector of educational and scientific work,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5692-2990;

Kernoz N.,

Senior lecturer
of the Department of Public and Private Law,
Chernihiv Polytechnic National University,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8174-4057;

Streltsova O.,

higher education obtainer of the 4 course of the Faculty of Law,
Chernihiv Polytechnic National University,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-5799-7844

“ORDER”, “COURT ORDER”, “INTERIM ORDER” AS ENFORCEMENT DOCUMENTS: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

The article is devoted to a comparative legal analysis of the provisions of the Laws of Ukraine “On Executive Proceedings”, “On the Constitutional Court of Ukraine”, “On Arbitration Courts”, “On International Commercial Arbitration”, the Economic Procedure Code of Ukraine, and the Civil Procedure Code of Ukraine in the context of disclosing the issues of legal categories “order”, “court order”, “interim order”, “executive document” with due regard to the updated provisions of national procedural legislation regarding the requirements for their content, delimitation and peculiarities of enforcement. Executing proceedings are the final stage of court proceedings, so first of all, it is necessary to understand the executive proceedings of those court decisions that are problematic for enforcement due to legal gaps in their definition, interpretation, delineation and enforcement. Executing proceedings, as a set of sequential actions, have their beginning, which is impossible without an executive document. By studying the provisions of the current procedural laws, the authors conclude that “court decisions” and “executive documents” are interrelated but not identical concepts, and therefore, for proper law enforcement, their meaningful load needs to be clarified. The authors identify the gaps in legislation which have negative consequences: the use of different names in procedural codes for an executive document required for the enforcement of the same court judgments depending on the proceedings; the “form” of a court judgment and the “type” of a court judgment have different content and cannot be applied as identical; the list of enforcement documents is contained in different laws, which does not contribute to the unity of law

enforcement. Based on a comparative legal analysis of the current procedural laws, the authors propose ways to eliminate legal gaps.

Key words: *order, court order, interim order, executive document, executive proceedings, procedural law, court decision.*

References

1. Ukraine (2016), *On Executive Proceedings* : Law of Ukraine dated 02 June 2016 № 1404-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n18> (accessed 29 April 2024).
2. Ukraine (1991), *Commercial Procedure Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 06 November 1991 № 1798-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (accessed 29 April 2024).
3. Ukraine (2004), *Civil Procedure Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 18 March 2004 № 1618-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed 29 April 2024).
4. Ukraine (2021), *On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Ensure the Phased Implementation of the Unified Judicial Information and Telecommunication System* : Law of Ukraine dated 27 April 2021 № 1416-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1416-20> (accessed 29 April 2024).
5. Kernoz, N. Ye. and Streltsova, O. O. (2023), "Sixth time management indicator in Ukraine: advantages", *Integration of Theory into Practice: Problems, Searches, and Prospects under Martial Law* : materials of the III International scientific and practical conference (Chernihiv, 01 November 2023), PAU, Ukraine, pp. 75–80.
6. Ukraine (2017), *On the Constitutional Court of Ukraine* : Law of Ukraine dated 13 July 2017 № 2136-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (accessed 29 April 2024).
7. Kernoz, N. Ye. (2018), "Interim Order in the Constitutional Proceedings of Ukraine: Problematic Aspects", *Problems of protection of human and civil rights and freedoms* : materials of the V All-Ukrainian scientific and practical conference for young scientists and students (Chernihiv, 16–17 May 2018), Chernihiv National Polytechnic University, Chernihiv, pp. 103–106.
8. Ukraine (2018), *Rules of Procedure of the Constitutional Court of Ukraine*: adopted by the Resolution of the Constitutional Court of Ukraine dated 22 February 2018 № 1-пс/2018, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#n12> (accessed 29 April 2024).

УДК 341.17:342.7(4+7+8)

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.071

Рибкало М. М.,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9633-5811;

Олійник В. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5546-9613

ІНСТИТУЦІЙНА ПОБУДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА МІЖАМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано інституційну складову європейської та американської систем захисту прав людини. Зазначено, що до європейських інститутів належать Європейський суд з прав людини, конвенційні органи, Комісар Ради Європи з прав людини та спеціалізовані органи Євросоюзу. Наголошено, що міжамериканська система із захисту прав людини має дворівневу побудову – це Міжамериканська комісія з прав людини та Міжамериканський суд з прав людини. У статті сформульовано загальні та відмінні риси, які стосуються інституційної побудови обох систем.

Ключові слова: *європейська система, міжамериканська система, інституційна система, міжнародні конвенції, права людини, захист прав людини, процедура захисту.*

Постановка проблеми. Питання захисту прав людини нині є одним з найбільш пріоритетних напрямів не лише національної політики держав, а й усієї міжнародної спільноти. На різних континентах і в різних регіонах вибудовується своя система правового захисту прав людини. Не залишилися осторонь від цього процесу Європейський та Американський континенти, де утворені й функціонують оригінальні системи захисту прав людини. Кожна з цих систем має певні спільні риси та

особливості, які останніми десятиліттями привернули увагу представників української юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цій проблематиці присвячено широке коло публікацій. Левенець А. В. аналізував особливості міжамериканської системи, порівнював її з аналогічною європейською системою. Шуміло І. А. висвітлювала проблемні аспекти регіональних систем захисту прав людини, враховуючи європейську та американську, аргументувала пропозиції щодо їх розв'язання. Толкачова Н. Б. розглядала питання захисту прав та основних свобод людини, що здійснюється Європейським Союзом у контексті вимог Хартії основних прав Європейського Союзу. Біліченко В. В. звернув увагу на проблеми, пов'язані з механізмом захисту прав та свобод людини й громадянина в умовах глобалізації. Мартинюк Я. у своїх наукових надбаннях виділяв позитивні сторони європейської системи захисту прав людини та їх вплив на формування системи захисту прав людини в Україні. Загалом проведені дослідження сприяють формуванню уявлення про різні аспекти європейської та міжамериканської системи захисту прав людини, однак не дають вичерпних відповідей на питання, які постійно виникають у зв'язку з розвитком та вдосконаленням їх інституційної складової та процедурної практики.

Метою цієї статті є аналіз інституційної побудови європейської та міжамериканської систем захисту прав людини, виявлення схожих та відмінних рис у їх структурі та процедурі реалізації своїх функцій.

Виклад основного матеріалу. Європейська система захисту прав людини була започаткована внаслідок ухвалення Радою Європи (далі – РЕ) у 1950 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція). Цим документом затверджено низку прав і свобод людини та утворено Європейську комісію з прав людини, яка стала першим інститутом щодо захисту прав людини на Європейському континенті. Після набрання чинності Протоколу № 11 до Європейської конвенції на зміну Європейській комісії з прав людини було утворено Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд).

Відповідно до ст. 33, 34 Європейської конвенції згаданий суд уповноважений розглядати міждержавні скарги (повідомлення), а також приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб індивідуальні повідомлення (петиції). Європейський суд має право здійснювати тлумачення та застосування Європейської конвенції (Протоколів до неї), робити консультативні висновки на запит Комітету Міністрів РЄ [1].

Структурно Європейський суд складається із суддів, які можуть об'єднуватися в комітети (три судді), Палати (сім суддів) та Велику Палату (сімнадцять суддів). Така побудова підвищила ефективність процедури та строки розгляду звернень і петицій. Так, індивідуальні скарги можуть вирішуватися одноосібно суддею, який або вилучає її з реєстру справ, або передає на розгляд комітету Європейського суду [1]. На 1 грудня 2023 року Європейський суд виніс 33250 рішень, що засвідчує високий рівень довіри до нього населення країн-членів РЄ.

Європейський суд може приймати справу до розгляду лише після того, як були вичерпані всі відповідні внутрішні засоби країн-членів щодо захисту порушеного права. Він розглядає справу протягом шести місяців. Індивідуальні скарги не повинні бути анонімними і по суті аналогічними тим, які вже були розглянуті Європейським судом, або вже є предметом іншої процедури міжнародного розгляду і не містять нових фактів (ст. 35 Європейської конвенції). Рішення Європейського суду є остаточним. Відповідно до статті 44 Європейської конвенції остаточність рішення відбувається за умови, якщо сторони заявляють про намір не звертатися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати, або якщо минуло три місяці від дати винесення рішення, або якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на її розгляд [1].

До інститутів європейської системи слід віднести і такий конвенційний орган, як Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – Комітет). Він утворений згідно з Європейською конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Основною формою роботи Комітету є

інспекції, які перевіряють поведження з особами, позбавленими волі, з метою їх захисту від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поведження чи покарання. Комітет не може проводити розслідування за індивідуальними петиціями, тому він вільний в оцінці інформації, що надходить від окремих осіб або груп, та у розв'язанні питання щодо вжиття заходів на підставі такої інформації [2].

Згідно з Резолюцією (99) 50 Комітету Міністрів Ради Європи щодо Комісара з прав людини Ради Європи, яка була ухвалена 1999 року, одним з інституційних елементів європейської системи є Комісар з прав людини. Він уповноважений звертатися до урядів країн-членів РЄ з питань, що входять до його компетенції, і надавати з цього приводу рекомендації, висновки й доповіді. Крім того, Комісар з прав людини здійснює просвітницьку та інформаційну функцію у сфері захисту прав людини та основоположних свобод [3].

Слід також привернути увагу до органів, які забезпечують реалізацію прав людини в Європейському Союзі. Ці питання врегульовуються Договором про заснування ЄС, Договором про функціонування ЄС та Хартією ЄС про основоположні права 2000 року. Справи, пов'язані з порушенням прав людини державами-членами ЄС, перебувають у полі зору Суду ЄС. У 2007 році було засновано Агентство ЄС з основних прав, яке є консультативним органом щодо сприяння реалізації загальноєвропейського принципу (цінності) поваги прав і свобод людини на території держав-членів ЄС. Крім того, через свої інститути ЄС забезпечує вирішення певного спектра питань, пов'язаних із захистом прав дітей, жінок, осіб з обмеженими можливостями, протидіє застосуванню тортур, дискримінації, расизму та ін. [4, с. 71; с. 76–77].

Отже, європейська система захисту прав людини складається з інститутів, що забезпечують судовий та позасудовий захист прав і свобод людини, здійснюють контрольні функції, надають просвітницьку та іншу допомогу як країнам-членам РЄ, так і окремим особам, права яких порушено.

Міжамериканська система захисту прав людини містить у собі комплекс норм про права людини та систему інститутів,

які забезпечують їх виконання на території Північної та Південної Америки. До нормативних правових актів належать насамперед Американська декларація прав і обов'язків людини та Американська конвенція з прав людини (далі – Американська конвенція). Відповідальними інститутами щодо дотримання прав людини є: Міжамериканська комісія з прав людини (далі – Міжамериканська комісія) та Міжамериканський суд з прав людини (далі – Міжамериканський суд) та деякі конвенційні органи.

Як і європейська, міжамериканська система охоплює судові та позасудові механізми її реалізації. Позасудова складова реалізується Міжамериканською комісією. Особливе місце в її роботі відводиться Інституту тематичних доповідачів, створеному 1990 року. Американська конвенція містить вимогу про те, що країни-учасниці повинні робити періодичні доповіді до Організації американських держав (далі – ОАД) про стан прав людини. Звіти доповідачів містять у собі положення стосовно конкретних сфер діяльності, які стосуються захисту прав людини. Крім того, Міжамериканська комісія реалізує превентивну функцію, сприяє загальному скороченню кількості порушень прав людини у регіоні та стимулює міжнародне співробітництво у сфері захисту прав людини. Міжамериканська комісія й сама готує щорічні звіти про стан прав людини в державах регіону, посилаючись на інформацію, отриману під час візитів, а також підготує тематичні звіти та звіти про власну активність. У цих звітах описується ситуація з правами людини в цілому по певній країні та про стан виконання рішень, ухвалених на підставі індивідуальних скарг про порушення прав людини. Міжамериканська комісія має право проводити власні розслідування та робити звернення до країн-членів ОАД з питань, що стосуються її повноважень. Своїми рішеннями та висновками Міжамериканська комісія стимулює національні інституції країн регіону, що сприяє зміцненню механізмів захисту прав людини. У випадку виникнення колізії під час вирішення спірного питання вона може передати справу на розгляд Міжамериканського суду.

Розгляд справ Міжамериканською комісією передбачає два типи процедур: міждержавні звернення та індивідуальні петиції. Процедура державних звернень вимагає від країн-членів

ОАД спеціальної заяви про визнання компетентності Міжамериканської комісії. На відміну від державних скарг, для розгляду індивідуальних петицій такої заяви не потрібно. Після отримання Міжамериканською комісією петиції або повідомлення про порушення будь-якого з прав вона діє таким чином: по-перше, має право просити інформацію від країни-члена ОАД про допущені порушення, зазначені в петиції (повідомленні); по-друге, після отримання інформації з'ясовує наявність підстав для подання таких звернень; по-третє, може оголосити петицію чи повідомлення неприйнятними до розгляду; по-четверте, якщо розгляд не припинено, вона з відома сторін розглядає питання, викладене в петиції чи повідомленні, з метою перевірки фактів, а також має право просити відповідні держави подати необхідну для розгляду справи інформацію; по-шосте, може сприяти сторонам спору досягненню дружнього врегулювання [5].

Індивідуальні особи мають подавати скарги лише до Міжамериканської комісії. Практика діяльності цього органу підтверджує відсутність прозорої схеми для забезпечення розгляду петицій. У результаті заявники часто не знають, ні на якій стадії розгляду перебуває їхня скарга, ні процедурного статусу своїх вимог. Однак така ситуація не вплинула на легітимність процедури і, як показує практика, призвела до зростання кількості справ, що розглядаються щороку. Але таке зростання, на жаль, призвело до збільшення незавершених та відкладених справ, які потребують вирішення, в тому числі термінового. Загалом, за твердженням представників країн-членів ОАД, стан діяльності Міжамериканської комісії вважається задовільним.

Згідно з Американською конвенцією судовий захист прав людини реалізується Міжамериканським судом, який розпочав роботу 1979 року. Суд виконує такі функції: по-перше, розглядає справи, які передає йому Міжамериканська комісія або інша держава-учасниця АОД (юрисдикційна функція); по-друге, має право виносити консультативні рішення (консультативна функція), її унікальність полягає ще й у тому, що суд має можливість винесення консультативних висновків щодо тлумачення актів ОАД; по-третє, уповноважений за необхідності застосовувати тимчасові заходи (попереджувальна функція).

Показовим критерієм ефективності роботи Міжамериканського суду вважаються виконання його рішень державами-членами ОАД. Результативність цього процесу забезпечується моніторингом, який зазвичай починається не раніше ніж за кілька років після винесення рішення. Судовий моніторинг здійснюється шляхом проведення запиту до держав-членів ОАД про стан виконання судових рішень. Суд може отримувати подібну інформацію й від Міжамериканської комісії. У випадку невиконання рішення країнами-членами суд може підготувати рекомендації щодо його виконання або за необхідності провести моніторингові слухання. Якщо рішення й після цього не виконується, то Міжамериканський суд може передати це питання на розгляд Генеральної асамблеї Організації американських держав. Практика судового моніторингу показує, що навіть після реакції Генеральній асамблеї рішення може залишитися нереалізованим. Отже, в активі Міжамериканського суду немає повноважень, що можуть бути застосовані стосовно держав, які не виконують його рішення. Додатковою проблемою в цьому напрямі є й те, що на національному рівні також немає прийнятних механізмів, які б забезпечували виконання рішень Міжамериканського суду.

Що стосується процедури Міжамериканського суду, то право передачі справи до його розгляду мають лише держави-члени ОАД, їхні громадяни (групи громадян) через Міжамериканську комісію. Тобто суд приймає справу до провадження лише після розгляду її Міжамериканською комісією. Якщо Міжамериканський суд дійде висновку, що має місце порушення права або свободи, він уповноважений дати розпорядження щодо забезпечення потерпілій стороні можливості користуватися порушеним правом або свободою, а також видає розпорядження про усунення наслідків, пов'язаних з порушенням, та про виплату відповідної компенсації. Рішення Міжамериканського суду має бути мотивованим. Воно є остаточним і не підлягає оскарженню. За наявності розбіжностей щодо ухваленого рішення цей суд на прохання будь-якої зі сторін має право провадити його тлумачення. Відповідно до ст. 68 Американської конвенції держави-учасниці зобов'язані виконувати рішення суду [5].

У складі міжамериканської системи присутні й конвенційні органи. Одним з них є Міжамериканська комісія з попереджен-

ня насильства щодо жінок. Цей орган утворений на підставі Міжамериканської конвенції про попередження, покарання і викорінення насильства щодо жінок (1994 р). Основна форма роботи цього органу – отримання доповідей від держав-учасниць ОАД з питань захисту жінок від насильства.

Отже, можна погодитися з Бурмою С. К., який зазначив, що інституційна складова міжамериканської системи захисту прав людини має двоступеневий характер, а саме: Міжамериканська комісія з прав людини та Міжамериканський суд з прав людини; зважаючи на це, їй притаманна своя процедурна особливість щодо розгляду повідомлень, заяв, скарг [6, с. 169].

Висновки. Таким чином, викладене вище дозволяє сформулювати схожі та відмінні ознаки європейської та міжамериканської інституційної системи захисту прав людини. Серед загальних рис слід назвати: інститути обох систем, утворені на підставі регіональних актів, які стосуються захисту прав людини; системи охоплюють як судові, так і позасудові форми захисту прав людини; є інститути, орієнтовані на забезпечення захисту прав вразливих груп населення, особливо тих, хто стикається з дискримінацією, тортурами, приниженням людської гідності; звернення можуть надходити як від країн-членів, так і петиції (скарги) від окремих громадян (об'єднань громадян) щодо відновлення їх порушеного права; звернення від громадян мусять відповідати критеріям прийнятності, тобто мають бути вичерпані засоби правового захисту, передбачені національним законодавством; Міжамериканський суд та Європейський суд здійснюють схожі функції, а саме: юрисдикційну, консультативну, попереджувальну; рішення Європейського та Міжамериканського судів є обґрунтованими й остаточними; у європейській та міжамериканській системі діють конвенційні органи із захисту прав людини (Комітет проти катувань, Міжамериканська комісія з попередження насильства щодо жінок). Серед відмінностей доцільно озвучити такі: інститути міжамериканської системи здійснюють наглядові функції на підставі доповідей, що приймаються Міжамериканською комісією від країн-членів ОАД, у європейській системі такі доповіді є не обов'язковими; повідомлення або скарги подаються до Між-

американської комісії, а потім за необхідності передаються останньою до Міжамериканського суду, тобто кожна справа має доводитися двічі комісією та судом, європейська система передбачає процедуру, коли індивідуальні петиції подаються безпосередньо до Європейського суду; активність Міжамериканського суду, зважаючи на статистичні дані, відстає від показників Європейського суду, що значною мірою залежить від багатьох чинників, які уповільнюють демократичні процеси, особливо в Центральній та Південній Америці [4, с. 126]; в європейській системі передбачено інститут Комісара з прав людини, а в міжамериканській системі поки що такий інститут відсутній.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.04.2024).

2. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню : міжнародний документ від 26.11.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 08.04.2024).

3. Резолюція (99) 50 про Комісара з прав людини Ради Європи : міжнародний документ від 07.05.1999 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU99027?an=3> (дата звернення: 08.04.2024).

4. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.

5. Американська конвенція про права людини («Пакт Сан-Хосе») : міжнародний документ від 22.11.1969 р. URL: <https://www.gefworld.org.ru/docid/561292294.html> (дата звернення: 08.04.2024).

6. Бурма С. К. Дружнє врегулювання в практиці органів міжамериканської системи захисту прав людини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 168–175.

Rebkalo M.,

Ph.D. in Public Administration,
Associate Professor of the Department of State and Law Theory
and History, Constitutional Law, Faculty of Law,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9633-5811;

Oliinyk V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of the Department of State
and Law Theory and History, Constitutional Law, Faculty of Law,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5546-9613

INSTITUTIONAL STRUCTURE OF THE EUROPEAN AND INTER-AMERICAN PROTECTION SYSTEM OF HUMAN RIGHTS: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Institutional accoding to normative framework adopted by international organizations established on the European and American continents. In addition, in Europe it is supplemented by the European Union Acts. Both systems have judicial and extrajudicial human rights protection mechanisms. The key judicial bodies are the European and Inter-American Courts for the Protection of Human Rights. Courts perform jurisdictional, advisory and preventive functions. They are authorized to decide both interstate complaints and individual petitions. An indicative criterion for the effectiveness of the work of the European and Inter-American Courts is the implementation of their decisions by the member states of the Council of Europe and the Organization of American States.

The extrajudicial mechanism for the protection of human rights is implemented by convention bodies that are present in both systems and ensure the protection of certain categories of persons (convicts, women, children), namely: the Commissioner for Human Rights (Europe) and the Inter-American Commission for the Protection of Human Rights (North and South America). The Agency for Fundamental Rights, which promotes the realization of human rights and freedoms (European Union), operates on the territory of Europe. The article states that the complaint review procedure has its own peculiarities. In Europe, the European Court of Human Rights is the main body for reviewing complaints. On the American continent, the complaints are first examined by the Inter-American Commission on Human Rights, and then the latter can refer them to the Inter-American Court of Human Rights, i.e. a two-level system of human rights protection is provided. On the basis of the given analysis of the theoretical material, conclusions were formulated, which set out the common and distinctive features inherent

in the institutional system of human rights protection in the member states of the Council of Europe and the Organization of American States.

Key words: *European system, American system, institutional system, international conventions, human rights, protection of human rights, protection procedure.*

References

1. Council of Europe (1950), *European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* : Convention, Council of Europe, Rome.
2. Council of Europe (1987), *European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* : Convention, Council of Europe, Strasbourg.
3. Council of Europe (1999), *Resolution (99) 50 on the Commissioner for Human Rights of the Council of Europe* : Resolution, Council of Europe, Budapest.
4. Shumilo, I. A. (2018) *International system of human rights protection* : FOP Golembowska O. O., Kyiv.
5. Organization of American States (1969), *American Convention on Human Rights* : Convention, Inter-American Conference on Human Rights, San Jose.
6. Burma, S. K. (2015), "Amicable settlement in the practice of bodies of the inter-American system of human rights protection", *Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, No. 3, pp. 168–175.

УДК 347.1

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.082

Самофалов О. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу юридичного факультету, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID:0000-0001-9157-7435

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовані основні поняття та підстави цивільно-правової відповідальності як у загальному розумінні, так і безпосередньо персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Розкрито зміст та способи відшкодування шкоди, завданої правопорушенням під час проходження служби особами рядового і начальницького складу ДКВС України. Запропоновано визначення цивільно-правової відповідальності осіб рядового і начальницького складу ДКВС України.

Ключові слова: персонал, Державна кримінально-виконавча служба України, особи рядового і начальницького складу, відповідальність, цивільно-правова відповідальність, юридична відповідальність, шкода, збитки, відшкодування шкоди.

Постановка проблеми. Цивільно-правова відповідальність належить до тих правових явищ, які завжди привертала увагу дослідників. Проблеми цивільно-правової відповідальності стосуються з'ясування сутності цього поняття, його правової мети, визначення розміру відповідальності тощо. Положення цивільно-правової відповідальності доволі тісно пов'язані з положеннями юридичної відповідальності, тому що поняття «цивільно-правова відповідальність» і «юридична відповідальність» співвідносяться як видове і родове [1].

Цивільно-правова відповідальність осіб рядового та начальницького складу ДКВС України є одним із видів юридичної відповідальності, яка настає за вчинення цивільного правопорушення, під яким розуміється протиправна дія або бездіяльність особи, що порушує норми актів цивільного законодавства

або умови договору, і з якою договір або закон пов'язують виникнення цивільно-правової відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання, пов'язані з цивільно-правовою відповідальністю та відшкодуванням завданої правопорушенням шкоди, розглядали такі вчені, як: Д. В. Боброва, О. В. Кіряк, І. Р. Калаур, І. С. Канзафарова, О. О. Лов'як, А. О. Немцева, І. Н. Ніжинська, М. М. Фролов та інші.

Метою статті є виявлення проблемних питань цивільно-правової відповідальності осіб рядового та начальницького складу ДКВС України.

Виклад основного матеріалу. У цивільному законодавстві відсутнє визначення поняття цивільно-правової відповідальності, що пов'язано з абстрактністю цієї наукової категорії. У цілому цивільно-правову відповідальність належить тлумачити як захисні правовідносини, що виникають із правопорушення суб'єктивних цивільних прав, встановлених договором чи законом між юридично рівними і майново самостійними суб'єктами, один з яких – порушник, на якого покладається обов'язок зазнати відповідних негативних наслідків майнового характеру у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладання додаткових цивільно-правових обов'язків щодо невиконаного обов'язку правопорушника, забезпечений силою державного примусу (що не виключає добровільне його виконання) з метою відновлення чи компенсацій порушеного права [2].

Цивільно-правова відповідальність – один із трьох видів цивільно-правових санкцій, які може бути застосовано у випадках невиконання або неналежного виконання цивільного обов'язку до порушника. Цивільно-правовими санкціями вважають негативні правові наслідки, передбачені нормами цивільного права, що застосовуються до правопорушників у випадках невиконання або неналежного виконання цивільно-правових обов'язків. Види цивільно-правових санкцій: 1) примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку (здійснюється в судовому порядку, наприклад, ч. 1 ст. 620 ЦК); 2) оперативні санкції (передбачені договором або актом цивільного законодавства засоби оперативного впливу на боржника, спрямовані на запобігання інших правопорушень або зменшен-

ня їх шкідливих наслідків; не залежать від сили державного примусу; застосовуються управненою особою в односторонньому порядку; за спрямованістю поділяються на: а) оперативні санкції, спрямовані на одностороннє припинення правовідношення, наприклад, ч. 2 ст. 849 ЦК; б) оперативні санкції, спрямовані на односторонню зміну правовідношення, наприклад, ч. 2 ст. 678 ЦК; 3) цивільно-правова відповідальність [3].

Існують такі основні позиції щодо визначення поняття цивільно-правової відповідальності:

1) цивільно-правова відповідальність як певний обов'язок правопорушника перетерпіти негативні наслідки. Відповідальність виражається в заміні невиконаного обов'язку новим чи у приєднанні щодо невиконаного обов'язку додаткового обов'язку або у позбавленні права, з якого випливає порушений обов'язок;

2) цивільно-правова відповідальність як «охоронне правовідношення», тобто це не лише обов'язок особи зазнати в майбутньому певних втрат, а правовідношення, зміст якого складають взаємні права та обов'язки правопорушника і органу державної влади;

3) цивільно-правова відповідальність як санкція (захід державного примусу) [4, с. 27–28].

У Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» зазначено, що до персоналу ДКВС України належать особи рядового і начальницького складу (далі – особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби), спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в ДКВС України (далі – працівники кримінально-виконавчої служби) [5]. Як ми бачимо, законодавець чітко відмежовує осіб рядового і начальницького складу від працівників, які не мають спеціальних звань. Тим самим підкреслюючи повне розмежування як обов'язків, так і відповідно критеріїв юридичної відповідальності за вчинення правопорушень.

Цивільно-правову відповідальність осіб рядового та начальницького складу ДКВС України можна розглядати як заподіяння шкоди (збитків) охоронюваним законом інтересам, так і завдання шкоди окремим категоріям фізичних осіб.

Цивільно-правова відповідальність насамперед виникає внаслідок вчинення цивільного правопорушення, яке полягає в заподіянні негативних наслідків у вигляді моральної, майнової або фізичної шкоди.

Більшість учених-цивілістів вважають, що заподіяння та відшкодування матеріальної шкоди (матеріальна відповідальність) суттєво відрізняється від цивільно-правової відповідальності й відповідно майнової шкоди. Так, під матеріальною відповідальністю в загальній теорії права розуміють обов'язок кожної зі сторін трудових правовідносин (працівника і власника) відшкодувати майнову шкоду, завдану іншій стороні внаслідок невиконання чи неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому законом розмірі та порядку [6].

Законом України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» передбачено, що матеріальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, яка полягає в обов'язку військово-службовців та деяких інших осіб покрити повністю або частково пряму дійсну шкоду, що було завдано з їх вини шляхом знищення, пошкодження, створення нестачі, розкрадання або незаконного використання військового та іншого майна під час виконання обов'язків військової служби або службових обов'язків, а також додаткове стягнення в дохід держави як санкція за протиправні дії у разі застосування підвищеної матеріальної відповідальності [7].

Такий вид відповідальності більше стосується воєнізованих формувань ДКВС України, тобто підрозділів, які відповідно до закону діють у складі органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, призначених для їх охорони та запобігання і припинення дій, що дезорганізують роботу виправних установ, а також які спільно із Збройними Силами України, органами військового управління, з'єднаннями та іншими підпорядкованими складовими сил оборони держави можуть брати участь в охороні та переміщенні військовополонених, захоплених унаслідок ведення воєнних (бойових) дій у зв'язку з відсіччю збройної агресії проти України.

Посадові та службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів мають право здійснювати оператив-

но-розшукові заходи згідно із законами України, а також застосовувати й використовувати фізичну силу, спеціальні засоби і зброю на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України.

Чинне цивільне законодавство передбачає, що шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [8].

Як вбачається, у певних встановлених законом випадках держава бере на себе відповідальність за завдану шкоду її посадовими особами при виконанні службових обов'язків.

Виходячи з того, що діяльність персоналу ДКВС України тісно пов'язана з великим колом різного роду прав та обов'язків, у зв'язку з чим їм надано право на здійснення примусових заходів фізичного впливу, можуть виникнути обставини, за яких можлива неправомірна поведінка, яка призведе до заподіяння моральної, майнової та фізичної шкоди деяким категоріям громадян.

У відомчих нормативно-правових актах видів юридичної відповідальності, крім дисциплінарної, не передбачається, тим більше цивільно-правової. Тому при вчиненні кримінального, адміністративного або цивільно-правового правопорушення особи рядового і начальницького складу ДКВС України несуть відповідальність на загальних підставах.

За загальним правилом цивільно-правова відповідальність настає за наявності таких умов:

- а) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;
- б) шкідливого результату такої поведінки (шкоди);
- в) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою;
- г) вини особи, яка заподіяла шкоду.

Фактично перераховані умови можна віднайти в нормах ЦК України, зокрема у статтях 610, 611, 614. Перші три умови – протиправність, шкода та причинний зв'язок – є об'єктивними,

а четверта – вина – суб'єктивною умовами цивільно-правової відповідальності. Встановлення цих умов здійснюється саме у вказаній черговості, оскільки відсутність однієї з попередніх умов позбавляє сенсу встановлення інших (наступних) умов [2].

За підставами виникнення цивільно-правова відповідальність поділяється на договірну та недоговірну (позадоговірну). Зважаючи на такі види, необхідно зауважити, що персоналу ДКВС України під час виконання службових обов'язків більш притаманна недоговірна відповідальність. Тобто до завдання збитків між посадовими особами ДКВС України та іншими особами, яким може бути спричинена шкода, ніяких цивільно-правових відносин не існувало.

Відмінність між договірною й недоговірною відповідальністю полягає в тому, що суб'єктом договірної відповідальності є певна особа (боржник), який перебуває з потерпілою особою у відносинах, а суб'єктом недоговірної відповідальності може бути будь-яка особа, що порушила право потерпілого, перебуваючи з ним в абсолютних відносинах. Однак на практиці можуть бути випадки, коли правопорушник і потерпілий перебувають у договірних відносинах, однак заподіяння шкоди будь-якою зі сторін іншій не пов'язане з виконанням договірного зобов'язання, і за таких обставин може виникнути недоговірна відповідальність, яка врегульовується зазвичай імперативно. ЦК встановлює для договірної відповідальності лише загальні правила – загального або спеціального характеру для окремих договірних зобов'язань. Вони є диспозитивними, і сторони мають право врегулювати питання відповідальності при укладенні договору [9, с. 156].

У непоодиноких випадках цивільно-правова відповідальність настає в результаті вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із заподіянням тілесних ушкоджень засудженим або навіть смертю. Це може відбуватися при вчиненні засудженими різних протиправних діянь, таких як напад на працівників, спроби вчинення втечі, масових заворушень тощо. За звичайним правилом у таких випадках застосування сили визнається правомірним, якщо не буде доведено перевищення меж, необхідних для зупинення неправомірних дій.

Також цивільно-правові стягнення можуть накладатися і за порушення особистих немайнових прав, які полягають у приниженні честі, гідності, ділової репутації особи.

Необхідно зазначити, що при визначенні розміру збитків за нормами цивільного права враховуються не тільки реальні збитки, тобто втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, також упущена вигода (доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене) та моральна шкода.

Відповідно до загальної теорії цивільного права відшкодування шкоди може здійснюватися в натурі (передання такої самої речі та тієї самої якості, полагодження пошкодженої речі тощо) або шляхом грошового відшкодування збитків. З цього виходить, що в разі доведення вини персонал ДКВС України має можливість обрати вид відшкодування шкоди. Також, виходячи із загальних цивільно-правових положень, вбачається, що особам рядового та начальницького складу ДКВС України надається можливість добровільного відшкодування завданих збитків (шкоди), а в разі їх незгоди рішення про стягнення ухвалюється в судовому порядку.

Висновки. Проаналізувавши вищевикладене, можна дійти висновку, що під цивільно-правовою відповідальністю персоналу ДКВС України слід розуміти окремий вид юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні державного примусу до правопорушника позбавленням особи певних благ або покладення обов'язків майнового характеру щодо добровільного або примусового відшкодування завданих збитків. Своєю чергою необхідно звернути увагу й підкреслити, що державні органи в особі ДКВС України повинні забезпечувати сприятливі умови служби для своїх працівників і тим самим стимулювати їх до правомірної поведінки шляхом роз'яснювальної роботи щодо основ юридичної відповідальності за вчинення правопорушень.

Список використаних джерел

1. Загородній С. А. Актуальні проблеми виникнення цивільно-правової відповідальності. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 226–230.
2. Кіряк О. В., Пацурківський Ю. П., Гудима-Підвербецька М. М. Цивільне право (загальна частина) : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.
3. Цивільне право України : підручник: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 444 с.
4. Немцева А. О. Теоретичні аспекти відповідальності без вини у цивільному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 4. С. 27–32.
5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
6. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
7. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі : Закон України від 03.10.2019 р. № 160-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 47. Ст. 313.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
9. Комарницька І. І. Адміністративна відповідальність: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 2 (26). С. 155–161.

Samofalov O.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative,
Civil and Commercial Law and Process,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9157-7435

CIVIL LIABILITY OF PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article analyzes the basic concepts and grounds of civil liability, both in the general sense and for the personnel of the SCES (State Criminal

and Executive Service of Ukraine). The author reveals the content and methods of compensation for damage caused by an offense during service by persons of the rank and command staff of the SCES of Ukraine.

The civil liability of persons of the rank and command staff of the SCES of Ukraine is one of the types of legal liability that arises for the commission of a civil offense, which is understood as an unlawful act or omission of a person that violates the norms of civil law or the terms of a contract, and with which the contract or law links the emergence of civil liability.

According to the fact that the activities of SCES of Ukraine personnel are closely related to a wide range of different rights and obligations, and therefore they are entitled to use coercive measures of physical influence, circumstances may arise in which misconduct may result in moral, property and physical harm to certain categories of citizens.

Departmental normative-legal acts do not provide for any type of legal liability other than disciplinary, especially civil liability. Therefore, when committing a criminal, administrative or civil law offense, persons of the rank and command staff of the SCES of Ukraine are liable on a general basis.

It is proved that compensation for damage can be made in kind or by way of monetary compensation. This means that in case of guilt is proved, the SCES of Ukraine personnel have the opportunity to choose the type of compensation of damage.

The article concludes with a definition of civil liability and outlines the ways to improve the enforcement of the rights of SCES of Ukraine personnel if it is necessary to implement the principle of compensation.

Key words: staff, State Criminal and Executive Service of Ukraine; persons of the rank and command staff; liability; civil liability; legal liability; damage; losses; compensation for damage.

References

1. Zahorodnii, S. A. (2011), "Current issues of civil liability arising", *Law and security*, No. 1 (38), pp. 226–230.
2. Kiriak, O. V., Patsurkivskiy, Yu. P. and Hudima-Pidverbetska, M. M. (2021), *Civil law (general part)* : manual, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi.
3. *Civil law of Ukraine* : manual (2014), in 2 Vol., Vol. 1 / in Ianovytska, H. B. and Kucher, V. O., New World-2000, Lviv.

4. Niemtseva, A. O. (2015), "Theoretical aspects of liability without fault in civil law", *Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 4, pp. 27–32.

5. Ukraine (2005), *On the State Criminal and Executive Service of Ukraine* : Law of Ukraine dated 23 June 2005, No. 2713-IV, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 30, Art. 409.

6. Tsvik, M. V., Petryshyna, O. V. and Avramenko, L. V. (2009), *General theory of state and law* : manual / in Tsvik, M. V. and Petryshyna, O. V., Law, Kharkiv.

7. Ukraine (2019), *On the material liability of military personnel and persons equated to them for damage caused to the state* : Law of Ukraine dated 03 October 2019, No. 160-IX, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 47, Art. 313.

8. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 16 January 2003, No. 435-IV, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 40–44, Art. 356.

9. Komarnytska, I. I. (2020), "Administrative liability: theoretical and legal aspects", *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series "Legal Sciences"*, Vol. 7, No. 2 (26), pp. 155–161.

УДК 349.2"364"(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.092

Цесарський Ф. А.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-6058-9780

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано характеристики забезпечення прав працівників у період дії правового режиму воєнного стану. Встановлено, що система гарантій забезпечення трудових прав людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану зазнала змін щодо сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію загально визначених трудових прав відповідно. Встановлено, що чинним законодавством України передбачено загальний порядок забезпечення трудових прав працівників у період дії правового режиму воєнного стану. Виокремлено ознаки спеціального трудового обов'язку у вигляді трудової повинності.

Ключові слова: трудові права, правовий режим, обмеження трудових прав, трудовий договір, трудова повинність.

Постановка проблеми. Впроваджений в Україні правовий режим воєнного стану трансформував як суспільні відносини, так і способи управлінського впливу на них. Регулювання правового режиму воєнного стану на сьогоднішній час здійснюється відповідно до законів України «Про оборону України» [1], «Про правовий режим воєнного стану» [2], «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [3] тощо. За таких умов вагомим значення набуває сфера забезпечення трудових прав працівників, у межах якої мають діяти належні гарантії для забезпечення захищеності трудових прав громадян. Крім того, нагальною проблемою, яка потребує врахування при формуванні механізму гарантування трудових прав, є питання адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу (ЄС). Це пов'язано з тим, що Україною взято зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до положень трудового права ЄС, виконання міжнародно-

правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції [4]. Отже, проблематика забезпечення трудових прав громадян у період дії правового режиму воєнного стану не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика визначення трудових прав та можливостей для їх належного забезпечення висвітлюється в наукових працях провідних учених, а саме: В. Андрійв [5], Л. Гаращенко [6], О. Панкевич [7], Г. Чанишевої [8] та інших. Натомість питання специфіки трудових відносин у період дії правового режиму воєнного стану є малодослідженим.

Мета статті – визначити стан забезпечення трудових прав працівників у період дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В Україні на конституційному рівні закріплено, що гарантії забезпечення прав і свобод людини визначають суть та зміст діяльності держави. Термін «гарантія» щодо забезпечення прав людини і громадянина означає умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення в повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Не виняток – гарантування конституційних трудових прав, які передбачено у ст. 43 («Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується») і ст. 44 Конституції України («Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів») [9].

Система гарантій забезпечення трудових прав людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану зазнала змін щодо сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію загально визначених трудових прав відповідно до положень Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», а саме: відсутність можливості переведення працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди; допущення звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку); зміна нормальної трива-

лості робочого часу; обмеження тривалості щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця тощо [10].

Ступінь заходів, що вживаються у відповідь на поточну загрозу, спричинену військовою агресією, мають відповідати меті їх впровадження. Певні трудові права не допускають жодного відхилення від зобов'язань щодо їхнього дотримання, наприклад, заборону рабства і примусової праці, дотримання принципу неприпустимості виконання вагітними жінками, особами з інвалідністю певних видів робіт у певний час.

Доцільним є звернення уваги на те, що, хоча значна частина трудових прав працівників зазнала певних обмежень, державою впроваджено ряд додаткових заходів щодо забезпечення права людини на працю. Серед таких заходів слід виокремити: зобов'язання виплати заробітної плати працівнику на умовах, визначених трудовим договором; можливість надання роботодавцем на прохання працівника відпустки без збереження заробітної плати без обмеження строку, встановленого законодавством про відпустки, без зарахування часу перебування в такій відпустці до стажу роботи; можливість дії механізму призупинення трудового договору тощо [10].

Таким чином, чинним законодавством України встановлено загальний порядок забезпечення трудових прав працівників у період дії правового режиму воєнного стану.

Спеціальні норми щодо забезпечення трудових прав встановлено в частині трудової повинності як різновиду короткострокового трудового договору. Відповідно до положень ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «У процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час відпочинку між змінами, максимальний робочий час, врахування стану здоров'я особи тощо. На час залучення працюючої особи до виконання трудової повинності поза місцем її роботи за трудовим договором за нею після закінчення виконання таких робіт зберігається відповідне робоче місце (посада)» [11]. Нормативна передбачуваність гарантії забезпечення прав осіб, залучених до трудової повинності, свідчить про враху-

вання інтересів та прав особи як у період дії правового режиму воєнного стану, так і після його закінчення; аргументом слугуватиме наявний нормативно деталізований порядок залучення до трудової повинності на рівні підзаконного нормативного акта.

Постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» передбачено, що трудова повинність є короткостроковим трудовим обов'язком, який у період воєнного стану застосовується для виконання робіт оборонного характеру, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, що виникли в період воєнного стану, та їх наслідків [11]. Примітним є те, що згода для трудової повинності є необов'язковою, а в особи, щодо якої застосовано цей захід, трудова повинність виступатиме різновидом спеціального трудового обов'язку. Цей обов'язок характеризуватиметься такими ознаками:

1) має вираження через застосування суспільно корисних робіт, які мають бути виконані в рамках запровадженої трудової повинності;

2) його може бути ініційовано військовим командуванням та/або військовими адміністраціями (у разі їх утворення) через прийняття рішення у формі акта відповідної військової адміністрації чи військового командування;

3) рішення щодо трудової повинності має охоплювати обов'язкові складові: обґрунтування необхідності залучення працездатних осіб до виконання суспільно корисних робіт; критерії відбору таких осіб, зокрема за віком, професією, спеціальністю (у разі потреби); перелік груп (бригад, загонів) працездатних осіб, що залучаються до виконання суспільно корисних робіт, орієнтовна чисельність та порядок взаємодії у разі їх утворення; вид, перелік видів суспільно корисних робіт, до виконання яких залучаються працездатні особи; межі території, транспортні маршрути (або організація доставки до місця проведення суспільно корисних робіт) та найменування об'єктів, де планується виконання зазначених робіт; замовник (підприємство, установа, організація) суспільно корисних робіт, де працюватимуть такі особи тощо;

4) набуття спеціального трудового обов'язку пов'язується з відсутністю можливості у працездатної особи підлягати призову на військову службу, яка за віком і станом здоров'я не має обмежень до роботи в умовах воєнного стану;

5) не буде поширюватись на: працездатних осіб, залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і заброньованих за підприємствами в період воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також осіб, залучених до здійснення заходів національного спротиву (наприклад, зареєстровані безробітні та інші незайняті особи, зокрема внутрішньо переміщені, працівники функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств, що не залучені до виконання мобілізаційних завдань (замовлень) та не зараховані до складу об'єктових формувань цивільного захисту, особи, зайняті в особистому селянському господарстві, студенти вищих, учні та слухачі професійно-технічних навчальних закладів, особи, які забезпечують себе роботою самостійно;

6) підтвердження конкретного трудового обов'язку за конкретною особою відображено у строковому трудовому договорі;

7) особи, щодо якої застосовано трудову повинність, на час виконання робіт гарантується збереження попереднього місця роботи (посади) тощо.

Окремо необхідно зазначити, що перелік громадських робіт, яких може бути застосовано в період дії правового режиму воєнного стану, чітко визначений у законодавстві. До них віднесено: ремонтно-відновлювальні роботи; розбір завалів, розчищення залізничних колій та автомобільних доріг; будівництво захисних споруд цивільного захисту, швидкоспоруджуваних захисних споруд цивільного захисту та створення найпростіших укриттів, протизсувних, протиповеневих, протиселевих, протилавинних, протиерозійних та інших інженерних споруд спеціального призначення; ремонт і будівництво житлових приміщень; роботи з підтримання в готовності захисних споруд цивільного захисту до використання за призначенням та їх експлуатації, пристосування існуючих наземних або підземних приміщень під найпростіші укриття; вантажно-розвантажувальні роботи, що виконуються на залізницях, у по-

ртах тощо; сільськогосподарські роботи (весняно-польові роботи, збирання врожаю, сінокосіння); надання допомоги населенню, насамперед особам з інвалідністю, дітям, громадянам похилого віку, хворим та іншим особам, які не мають можливості самостійно протидіяти несприятливим факторам техногенного, природного та воєнного характеру; організація забезпечення життєдіяльності громадян, що постраждали внаслідок бойових дій; роботи із забезпечення сталого функціонування об'єктів підвищеної безпеки на випадок надзвичайних ситуацій; роботи, пов'язані з підтриманням громадського порядку; упорядкування, відновлення та благоустрій прибережних смуг, природних джерел та водоймищ, русел річок, укріплення дамб, мостових споруд; заготівля дров для опалювального сезону; ліквідація стихійних сміттєзвалищ та облаштування полігонів твердих побутових відходів [12]. Таким чином, суспільно корисні роботи, що виконуються як різновид спеціального трудового обов'язку, можуть виражатись виключно в конкретних видах суспільно корисних робіт, перелік яких закріплено на нормативному рівні або виходячи з назви їх видового закріплення, які пов'язані з тими, що визначені в законодавстві.

Висновки. Отже, забезпечення прав працівників у період дії правового режиму воєнного стану має бути спрямовано на практичну реалізацію загально визнаних трудових прав відповідно. Можна констатувати, що чинним законодавством України передбачено загальний порядок забезпечення трудових прав працівників у період дії правового режиму воєнного стану; спеціальні норми щодо забезпечення трудових прав стосуються трудової повинності як різновиду короткострокового трудового обов'язку.

Список використаних джерел

1. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-

IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

4. Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції : постанова Верховної Ради України від 29.07.2022 р. № 2483-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

5. Андріїв В. М. Трудові права у системі прав людини і громадянина. *Актуальні проблеми політики* : збірник наукових праць / ред. кол. : С. В. Ківалов, Л. І. Кормич, Ю. П. Аленін та ін. ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 42. С. 241–247.

6. Гаращенко Л. П. Правове регулювання відпусток за законодавством України : монографія. Київ : Редакція газети «Іменем Закону», Павлім, 2003. 172 с.

7. Панкевич І. М. Локальні норми в системі трудового права України. *Форум права*. 2018. № 5. С. 59–65.

8. Чанишева Г. І. Трудове право України : навч.-метод. посібник. Одеса : Фенікс, 2021. 137 с.

9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 03.04.2024).

10. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

11. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

12. Орієнтовний перелік суспільно корисних робіт, що виконуються в умовах воєнного стану : додаток до порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

Tsesarskyi F.,

Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Theory
and History of State and Law,
Constitutional Law of the Law Faculty
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6058-9780

ENSURING LABOR RIGHTS OF EMPLOYEES DURING THE PERIOD OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

The article analyzes the characteristics of ensuring the rights of employees during the period of the legal regime of martial law. It has been established that the system of guarantees for ensuring the rights of employees and citizens in the conditions of the legal regime of martial law has undergone changes in relation to a set of objective and subjective factors, which are aimed at the practical implementation of universally recognized labor rights, respectively. Attention is drawn to the fact that the current legislation of Ukraine provides for a general procedure for ensuring the labor rights of employees during the period of the legal regime of martial law.

Special regulations regarding the provision of labor rights refer to labor obligation as a type of short-term labor obligation. It is noted that the normative predictability of the guarantee of the rights of persons involved in compulsory labor testifies to the consideration of the interests and rights of the person both during the period of the legal regime of martial law and after its termination, an argument in favor of the stated thesis will be the existing normatively detailed procedure for involvement in labor duty at the level of a sub-legal normative act.

The signs of a special labor obligation in the form of labor obligation are singled out, namely: 1) expression through the use of socially useful works, which must be performed within the framework of the introduced labor obligation; 2) initiation by military command and/or military administrations (if they are formed) through the adoption of a decision in the form of an act of the relevant military administration or military command; 3) the decision on labor obligation must include mandatory components; 4) the acquisition of a special labor obligation is associated with the absence of an opportunity for an able-bodied person to be drafted for military service, who, due to age and health, has no restrictions to work under martial law; 5) will not apply to the legally defined categories of able-bodied persons; 6) confirmation of a specific employment obligation for a specific person is reflected in a fixed-term employment contract; 7) the person to whom the labor obligation has been applied for the duration of the work is guaranteed to retain the previous place of work (position), etc.

Key words: labor rights, legal regime, limitations of labor rights, labor contract, labor obligation.

References

1. Ukraine (1991), *On the Defence of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (accessed 03 April 2024).
2. Ukraine (2015), *On the Legal Regime of the Martial Law* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (accessed 03 April 2024).
3. Ukraine (2022), *On Approval of the Decree of the President of Ukraine "On the Introduction of Martial Law in Ukraine"* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (accessed 03 April 2024).
4. Ukraine (2022), *On Certain Measures Aimed at Fulfilling Ukraine's Obligations in the Field of European Integration* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text> (accessed 03 April 2024).
5. Andriiv, V. M. (2011), "Labour law in the system of people's rights and the gromadjanina", *Current Problems of Politics*, Odesa, Feniks, Vol. 42, pp. 241–247.
6. Harashchenko, L. P. (2003), Legal regulation of vacations under the legislation of Ukraine, Kiev, *The Editorial Board of the newspaper "Imenem Zakonu"*, Pavlim.
7. Pankevych, I. M. (2018), "Local norms in the labor law system of Ukraine", *Forum prava*, Vol. 5, pp. 59–65.
8. Chanysheva, H. I. (2021), Labor law of Ukraine, Odesa, Feniks.
9. Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 03 April 2024).
10. Ukraine (2022), *On Organization of Labor Relations under Martial Law* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (accessed 03 April 2024).
11. Ukraine (2011), *On Approval of the Procedure for Bringing Able-bodied Persons to Criminal Liability under Martial Law* : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text> (accessed 03 April 2024).
12. Ukraine (2024), *Indicative List of Suspects in Crimes Committed Under Martial Law: Annex to the Procedure for Determining Profitable Institutions to be Suspects in Crimes Committed Under Martial Law* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text> (accessed 03 April 2024).

UDC 349.22/.232:355.1-054.65(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.101

Halai A.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Deputy Head of the Department on Issues of
Execution of Criminal Punishments,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8184-6336;

Sikun A.,

Deputy Head of
the Department for the Observance of the Rights of Convicts
and Persons taken into custody of the Department on Issues
of Execution of Criminal Punishments,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1484-8830

ANALYSIS OF THE LABOR COMPENSATION OF PRISONERS OF WAR IN UKRAINE

The article examines the issue of compensation of prisoners of war currently held in Ukraine. It is noted that 75 years have passed since the adoption of the Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War, and some of its provisions are now outdated or irrelevant. One of these norms is the amount of compensation for the labour of prisoners of war. Since there is some debate about the criterion of fairness today, the authors analyse the purchasing power of the Swiss franc in 1949 versus 2024 and provide a conclusion on this issue.

Key words: prisoners of war, labour, labour compensation, labour relations, employment, State Criminal and Executive Service of Ukraine, International Committee of the Red Cross, international humanitarian law, Geneva Convention, legal status, prisoner of war camps, prisoner of war detention centres.

Target setting. Regarding the large-scale full invasion of the Russian Federation against Ukraine, our country has undertaken to hold prisoners of war, as provided for by international humanitarian law.

New institutions have been created within the system of the State Criminal and Execution Service of Ukraine to hold prisoners of war. These institutions include camps and detention centres for prisoners of war.

Resolution No. 413 of April 5, 2022 provides the following definitions of these institutions, namely: a prisoner of war detention facility is a separate isolated room in a minimum security correctional facility with general conditions of detention, medium

and maximum security, as well as in a pre-trial detention centres of the State Criminal and Executive Service intended for the temporary stay of prisoners of war (hereinafter – the facility) [1]; a prisoner of war camp (hereinafter – camp) is an institution established by the Ministry of Justice for the placement and detention of prisoners of war during the period of martial law in Ukraine, which covers wartime and partially the reconstruction period after the end of hostilities [1]. Also, paragraph 7 of Article 11 of the Criminal Executive Code of Ukraine (hereinafter – the CEC of Ukraine) provides that during martial law in Ukraine, due to the impossibility of delivering prisoners of war directly to a prisoner of war camp, in order to ensure their life and health, such persons may be temporarily held in prisoner of war detention facilities established in minimum security correctional colonies with general conditions of detention, medium and maximum security. Prisoners of war held in prisoner of war detention facility are transferred to a camp as soon as such safe transfer is practicable [2].

This resolution also specifies who prisoners of war are, namely, persons entitled to this status in accordance with Article 4 of the Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of August 12, 1949 (hereinafter – the Geneva Convention) and Article 44 of the Protocol Additional to the Geneva Conventions of August 12, 1949, and Relative to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of June 8, 1977 [1].

At the same time, Hrushko M. V. notes that a prisoner of war is a citizen of another state who, as a combatant or non-combatant, participates in an international or internationalized armed conflict and, in a state of defencelessness and inability to resist, falls under the power of the opposing party in the conflict [3, p. 47].

Receiving the legal status of a prisoner of war, a person becomes subject to the rights and obligations provided for by International Humanitarian Law. Given that the Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War was adopted 75 years ago, some of its provisions require additional study and analysis to establish their relevance to modern conditions.

The purpose of the article – analysing the purchasing power of the Swiss franc in 1949 vs. 2024 to adjust the amount of compensation for the labour of prisoners of war in today's realities.

The statement of basic materials. According to Art. 49 of the Geneva Convention, the prisoner of war detention facility may use the labour of prisoners of war who are able-bodied, taking into account their age, sex, military rank and physical ability to perform certain work, in particular with a view to maintaining them in good physical and mental condition [4, p. 136].

In accordance with Section IV of the Geneva Convention [5], as well as Section VIII of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 05.04.2022 No. 413 “On Approval of the Procedure for the Detention of Prisoners of War”, prisoners of war are involved in agricultural and industrial work (except for the metallurgical, machine-building and chemical industries), public and construction work that is not of a military nature or purpose, loading and unloading, trade and consumer services [1].

According to the practice of the SCES, as of July 2023, the vast majority of prisoners of war are involved in carpentry work and the production of souvenirs [4, p.137].

A separate issue that needs to be considered is the issue of compensation for prisoners of war. Article 62 of the Geneva Convention stipulates that prisoners of war shall receive directly from the detaining authority's fair compensation for their labor. The amount of compensation shall be determined by the same authorities, but shall never be less than a quarter of a Swiss franc for a full day's work. The detaining state shall communicate to the prisoners of war, as well as to the state on which they depend, through the intermediary of the Protecting State, the amount of daily compensation established by it. The state detaining prisoners of war shall also pay compensation for labour to prisoners of war who are permanently assigned to perform duties or to engage in skilled or semi-skilled work in connection with the administration, arrangement or repair of camps, and to prisoners of war who are ordered to perform the duties of spiritual or medical personnel in the interest of their comrades. Compensation for the work of the representative of prisoners of war and his assistants, if any, is paid

from the fund replenished from the profits of the military store. The amount of such compensation is set by the prisoner of war detention facility representative and approved by the camp commander. If such a fund does not exist, the detaining authorities shall pay these prisoners of war a fair compensation for their labour [5].

Resolution No. 413 of April 5, 2022, on compensation states that compensation for prisoners of war is determined on the basis of bilateral agreements between the camp and the enterprises where the prisoners of war will work. The amount of compensation for the labour of prisoners of war is set in the national currency of Ukraine and cannot be less than the amount established by Article 62 of the Geneva Convention. Prisoners of war who supervise and control the work of prisoners of war, are involved in the provision of medical care, receive compensation in the same way as those prisoners of war who are involved in the performance of work. The compensation of representatives of prisoners of war and their assistants is paid from the fund, which is replenished from the profits of the camp's shops. The amount of such compensation shall be determined by the representative of the prisoners of war and approved by the camp commander. Prisoners of war and the state to which they belong are notified of the amount of their daily compensation for labour [1].

According to scientists, the salary of a prisoner of war is a compensation calculated in monetary terms that a prisoner of war receives for the work he or she has performed. The wages of prisoners of war are determined on the basis of bilateral agreements between the camp and the enterprises where the prisoners of war will work. The contractors transfer funds to the camp's account, and then the earned money is transferred to the personal account of the prisoner of war detention facility, which is administered by the camp's financial service. The compensation of prisoner of war detention facility depends on the type of work they are involved in. The amount of compensation for the work of prisoners of war is set in the national currency of Ukraine and cannot be less than a quarter of a Swiss franc for a full working day (Article 62 of the Geneva Convention). In practice, this is being implemented, and each

prisoner of war who was involved in work, for example, in June 2023, received a monthly compensation of 425.00 UAH [4, p. 139].

According to the practice of the SCES, prisoners of war are informed about the amount of their compensation for labour. Twice a month, the financial service of the camp informs each prisoner of war detention facility against his/her signature about the amount of money on his/her account [4, p. 139].

Given that the Geneva Conventions were adopted 75 years ago, certain issues are irrelevant or outdated and need to be revised.

One of such issues today is the issue of compensation.

In its letter, the International Committee of the Red Cross (hereinafter – ICRC) to the Department on Issues of Execution of Criminal Punishments (hereinafter – DIECP) stated the following.

During ICRC visits to the “Zakhid-1” prison camp in the first half of 2023, prisoners of war said that the monthly salary received for full-time work 6 days a week was about 300–400 UAH [6].

First of all, it should be noted that labour compensation should be considered as “compensation for labour” and not as “salary”. The detaining power should establish a fair rate of pay to be paid to prisoner of war detention facility directly by the detaining power. Since prisoner of war detention facilities should not be equated with civilian workers, the detaining power has the right to set its own rate of pay and is not obliged to pay the same rate as civilian workers. The reason for this is that prisoners of war are not required to work to support themselves and their families, but, as provided for in Article 49 III of the Geneva Convention, in particular for the purpose of maintaining them in good physical and mental condition. In addition, they shall have the right to continue to receive their normal military pay from the state on which they depend [7].

It should be noted that it was in 1949 that a minimum threshold of $\frac{1}{4}$ Swiss franc per working day was established. This was not considered a significant amount, but rather an “extremely nominal minimum”. However, 75 years after the adoption of the Geneva Conventions of 1949, this amount can be questioned in terms of the criterion of fairness. The relevant modern state practice confirms that this provision should be considered taking into account the level of inflation.

The criterion of equity requires that compensation for labour be “fair or appropriate in the circumstances”. This implies that prison of war detention facility should be able to purchase ordinary daily necessities that are not already provided by the detaining authorities.

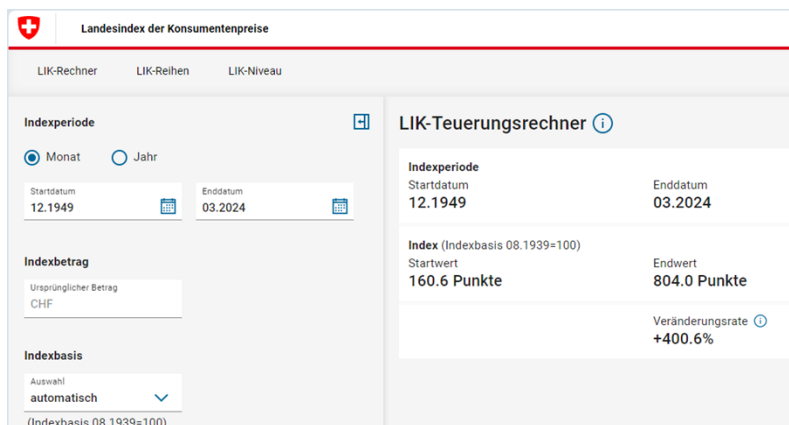
The criterion of fairness also stipulates that the minimum compensation for labour per day should have a purchasing power comparable to the purchasing power of CHF 0.25 in 1949 [6].

Analysing the purchasing power of the Swiss franc: 1949 vs 2024, we note the following.

According to calculations by the State Statistics Service, 1 Swiss franc (1949), given the inflation rate of +400.6% in 2024, is equal to 5 francs (see Figure 1) [8].

That is, $\frac{1}{4}$ of a Swiss franc (1949) is approximately 1.25 Swiss francs (2024) [9].

Figure 1

As of today, 1.25 Swiss francs equals 53.97 UAH (see Figure 2).

Figure 2

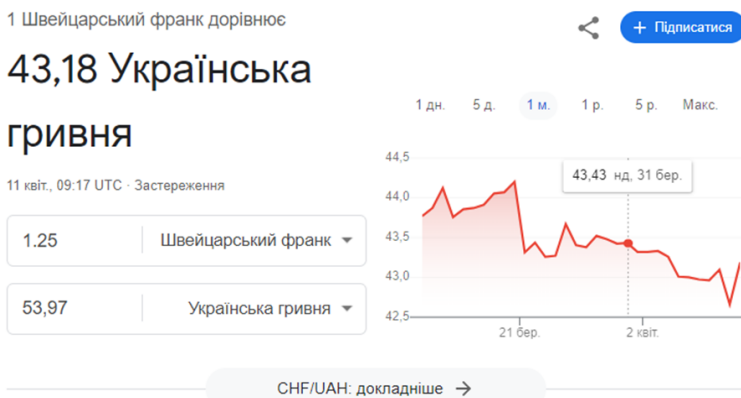

Table provides an analysis of prices, where the first column shows the name of the product, the second column shows the prices as of 1949 according to Vierteljahresberichte / Statistisches Amt der Stadt Bern Quarterly Reports / Statistical Office of the City of Bern [10], the third column shows the prices in Switzerland in 2024 [11; 12; 13; 14; 15], the third column shows the prices in Ukraine in 2024 [16; 17], and the fourth column shows the percentage of prices in Switzerland in 1949 and Ukraine in 2024.

Table

	1949 Switzerland	2024 Switzerland	2024 Ukraine	Comparison 1949/2024 y %
Schweinefleisch, frisch Pork, fresh 1 kg	6,84 Fr 292,11 UAH	17 CHF 726,01 UAH	4,21 CHF 179,81 UAH	- 62,45
Kaffee, geröstet Coffee, roasted 1 kg	5,77 Fr 246,42 UAH	19,6 CHF 837,05 UAH	15,45 CHF 660 UAH	+ 168,2

Continuation of the table

Halbweißbrot (runde Form) Half of the white bread (round) 1 loaf	0,7 Fr (a half) 29,89 UAH 1,4 Fr (1 loaf) 59,79 UAH	8,50 CHF 363,00 UAH	0,84 CHF 1 loaf 35,94 UAH	- 66,6
Zucker, Kristallzucker, weiß Sugar, granulated sugar, white	1,07 Fr 45,70 UAH	2,29 CHF 99,81 UAH	0,74 CHF 31,43 UAH	- 43,75
Milch, Vollmilch Milk, whole milk per litre	0,47 Fr 20,07 UAH	1,45 CHF 61,92 UAH	0,91 CHF 38,70 UAH	+ 47,3
Schokolade ménage Chocolate 1 kg	5,01 Fr 216,59 UAH	39,17 CHF 1693,41 UAH	30,53 CHF 1320 UAH	+ 511,1
Block of cigarettes Marlboro Gold x 10 packs	–	88,00 CHF 3804,45 UAH	23,11 CHF 999 UAH	Switzerland / Ukraine 2024 - 280
Tooth paste 75 ml	–	4,90 CHF 211,84 UAH	2,61 CHF 113 UAH	- 86,7

Conclusions. According to the State Statistics Service, the value of 0,25 Swiss francs in 1949 is equivalent to about 1.25 Swiss francs in today's purchasing power. This indicates that part of the purchasing power of this currency has been stable over time.

A closer look, however, reveals that the price level in Switzerland and Ukraine is significantly different. Comparing the prices of different goods in both countries in 1949 and 2024, it becomes obvious that the cost of goods in Switzerland is much higher now than in Ukraine in 2024. Even if we compare prices in Ukraine at the moment, some goods, such as pork, bread, and sugar, cost less than in Switzerland in 1949.

Thus, while the purchasing power of the Swiss franc remains stable compared to prices in Switzerland, it is not so stable in the context of prices in Ukraine. This demonstrates the importance of taking into account not only the internal purchasing power of a currency, but also its comparison with other countries for a more accurate assessment of economic performance.

References

1. Ukraine (2022), *On Approval of the Procedure for the Detention of Prisoners of War* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05 April 2022 No. 413, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-п#Text> (accessed 22 May 2024).
2. Ukraine (2003), *The Criminal Executive Code of Ukraine* : Code of Ukraine dated 11 July 2003 No. 1129-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (accessed 22 May 2024).
3. Hrushko, M. V. (2015), *Formation and Specifics of the International Legal Regime of Prisoners of War* : PhD in Law Thesis, Odesa.
4. *International humanitarian law: manual for personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine* (2023) / Korotkyi, T., Halai, A., Ielihilashvili, M., Zavorotko, I., Pashkovskiy, M., Puzyrnyi, V. and Hendel, N., Penitentiary Academy of Ukraine, Ukrainian-Helsinki Union on Human Rights, Feniks, Kyiv, Odesa.
5. United Nations (1949), *The Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War (Ukr/Rus)* : UN Convention dated 12 August 1949, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (accessed 22 May 2024).
6. *Letter from the International Committee of the Red Cross to the Department on the Issues of Execution of Criminal Punishments № KYI 24/00430 NHC/onie* dated 06 March 2024.
7. See ICRC Database, Treaties, States Parties and Commentaries, Convention (II) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949, Commentary of 01.01.2020 (hereinafter 'ICRC 2020 Commentary'), available at: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl->

treaties/gcii-1949/article-62/commentary/2020?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries (accessed 22 May 2024).

8. Indexierung, *Bundesamt für Statistik | Bundesamt für Statistik*, available at: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/preise/landesindexkonsumentenpreise/indexierung.html> (accessed 11 April 2024).

9. "BFS OnlineRechner", *BFS OnlineRechner*, available at: <https://lik-app.bfs.admin.ch/de/lik/rechner?periodType=Jahresdurchschnitt&start=01.1949&ende=01.2023&basis=AUTO&betrag=1> (accessed 11 April 2024).

10. "Vierteljahresberichte / Statistisches Amt der Stadt Bern (1927–1976)", *E-Periodica*, available at: <https://www.eperiodica.ch/digbib/volumes?UID=stv-001> (accessed 11 April 2024).

11. "Schweiz: Lebensmittel-Preise im Supermarkt", *auf-in-dieschweiz.de*, available at: <https://auf-in-dieschweiz.de/ratgeber/preise/lebensmittel-preise-im-supermarkt/> (accessed 11 April 2024).

12. "Kaffee gemahlen", *Der Online-Supermarkt von Coop | coop.ch*, available at: https://www.coop.ch/de/lebensmittel/getraenke/kaffee/kaffee-gemahlen/c/m_0627 (accessed 11 April 2024).

13. "Suchergebnisse für 'zahn pasta'", *Amavita Apotheke E-Shop*, available at: <https://www.amavita.ch/de/catalogsearch/result?q=zahn pasta> (accessed 11 April 2024).

14. "Zigaretten online kaufen – Der offizielle kiosk Tabakshop", *kiosk Tabakshop*, available at: <https://tabak.kkiosk.ch/collections/zigaretten> (accessed 11 April 2024).

15. "Feinste Schweizer Schokolade kaufen" | Swiss Finest. *Feines aus der Schweiz online kaufen | Swiss Finest*, available at: <https://www.swiss-finest.de/c/lebensmittel/schweizer-schokolade> (accessed 11 April 2024).

16. "Average prices for goods and services" (2024), *Rates, indices, tariffs*, available at: https://index.minfin.com.ua/ua/markets/product_prices/2024/ (accessed 11 April 2024).

17. "Ground coffee Jacobs", *Rozetka*, available at: <https://rozetka.com.ua/ua/koffee/c4625011/producer=jacobs;sort=rank;tip-kofe=molotiy/> (accessed 11 April 2024).

Галай А. О.,

доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника Департаменту з питань
виконання кримінальних покарань,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8184-6336;

Сікун А. М.,

заступник начальника управління дотримання прав
засуджених та осіб, узятих під варту,
Департаменту з питань виконання кримінальних покарань,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1484-8830

АНАЛІЗ ОПЛАТИ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання оплати праці військовополонених, які на сьогодні утримуються в Україні. Розкрито правовий статус військовополонених та описано, за яких умов їх можна залучати до праці. Зазначено, що Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року передбачає можливість залучення до праці, але з обов'язковою умовою, щоб ця праця була справедливо оплачуваною. Враховуючи те, що після ухвалення вищезгаданої конвенції пройшло вже 75 років, певні її норми на сьогодні є застарілими або неактуальними. Одна з таких норм є розмір винагороди за працю військовополонених. Вказано, що Міжнародний Комітет Червоного Хреста у своєму коментарі до III Женевської конвенції вказує, що військовополонені отримують не заробітну плату, а винагороду, оскільки вони не прирівнюються до цивільних вільнонайманих працівників, а тому при визначенні розміру оплати праці не повинно бути прив'язки до мінімальної заробітної плати. Але при цьому винагорода за працю повинна відповідати 2 критерієм: справедливості та бути не меншою за чверть швейцарського франка. Оскільки щодо критерію справедливості на сьогодні існують певні дискусії, авторами було зроблено аналіз купівельної спроможності швейцарського франка в 1949 року проти 2024 року та надано висновок, що незважаючи на те, що купівельна спроможність швейцарського франка залишається стабільною в порівнянні з цінами у Швейцарії, вона не така стійка в контексті цін в Україні. Це свідчить про важливість врахування не лише внутрішньої купівельної спроможності валюти, а й її порівняння з іншими країнами для більш точного оцінювання економічних показників, а тому при нині встановленому розмірі оплати праці військовополонених можна стверджувати, що вона відповідає всім критеріям, які встановлені Міжнародним гуманітарним правом.

Ключові слова: військовополонені, праця, оплата праці, трудові відносини, зайнятість, Державна кримінально-виконавча служба України, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, міжнародне гуманітарне право, Женевська конвенція, правовий статус, табори для тримання військовополонених, ділянки для тримання військовополонених.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (22)

Відповідальний за випуск

Денисенко К. В.

Редактори літературні
Комп'ютерна верстка
і макетування

Сила Л. М., Махотко О. П.

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 17.06.2024 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 6,51.
Тираж 100 пр. Зам. № 123/24.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.